

Barbarlığın geri dönüşü: 21. yüzyılda faşizm

(1) Tarihi kökler: klasik faşizm

Sungur Savran

Faşizmin insanlığın geleceği açısından yeniden güncel bir sorun haline geldiği artık kolay kolay yadsınabilecek bir şey değil. Çok uzak değil, 10 yıl, haydi 20 yıl önce, faşizm kavramı her türlü baskı rejimini nitelemek için istimal ve suiistimal edildiği halde, bunu yapanlar da dâhil, hiç kimse Hitler'in ya da Mussolini'nin rejimlerinin temsil ettiği türden bir koyu vahşetin insanlığın tamamının ufkunu kaplaması ihtimalini göz önüne getirmiyordu. Oysa şimdi durum değişti. İroniktir, eskiden önüne gelen askeri diktatörlüğe, Bonapartist ya da Sezarist tek adam yönetimine, hatta alelade baskıya dahi "faşizm" etiketini yapıştırmaktan çekinmeyenler, şimdi ufukta bir toz bulutu halinde yükselen faşizm tehlikesi için o adı kullanmıyor. Ama herkes tehlikenin hiç olmazsa sezgisel olarak farkında ki, "faşizm mi, değil mi?" diye de tartışıyor.

Altını çizerek belirtelim: Bugün gericiliğin, baskı rejimlerinin, koyu, faşist türden, başka ulusları paryalaştıran bir milliyetçiliğin, buna paralel olarak köktendinci hareketlerin (İslamcılık, Hindu şovenizmi, Hıristiyan Evanjelizmi vb.), militarizmin, savaş tehlikesinin yükselişi, uluslararası, hatta daha sert bir terimle söyleyelim, evrensel bir tehlikeyi insanlığın yeniden kapısına getirmiştir. Bu tehdidin üzerinde son yıllarda o kadar çok durmuş bulunuyoruz ki, bu yazıyı bunun kanıtlarıyla

gereksiz yere ağırlaştırmayı düşünmüyoruz. Yalnızca en son dönemden bazı seçme örneklerle değineceğiz.

Dünyanın en büyük süpergücü ABD'nin başında bir yıldır siyasi niteliği kolay sınıflandırılmayan bir adam oturuyor. Biz bu kişiye başından beri “serseri mayın faşizmi” nitelemesini yakıştırdık. Bununla, örgütsüz ama faşist eğilimde olduğunu kast ediyorduk. Buna ikna olmayanlar çoktur mutlaka. Ama geçtiğimiz aylarda yaşanan Charlottesville olayına Trump'ın verdiği tepki, birçok yorumcunun fikrini değiştirmesine vesile oldu. Bilindiği gibi Kuzey Carolina'nın bu kentinde Ku Klux Klan, başka beyaz üstünlükçüler, kendilerine açıkça Nazi diyen güçler ve benzerleri, Amerikan tarihinde köleciliği savunmak için iç savaş çıkartan generallerin anısına sahip çıkmak için gövde gösterisi yaptı ve bir tanesi arabasıyla onları protesto etmekte olan anti-faşist kalabalığa dalarak bir kadını öldürdü. Bu olay kendi içinde ciddidir, ama dünyanın en güçlü adamının bu olaya verdiği tepki bir o kadar önemlidir. Trump, hem faşistlerle (kendine Nazi diyen güçlerle!) anti-faşistleri aynı kefeye koydu ve her ikisini de suçladı, hem de (aynen Naziler ve KKK gibi) köleci generalleri Amerikan tarihinin sahip çıkılması gereken şahsiyetleri olarak ilan etti!¹ Demek ki burada, ortamını bulduğunda hızla faşistleşmesi olanaklı bir politikacıdan, yani bizim bütün bir dönem boyunca bütün bir hareketler yelpazesi için kullanmakta olduğumuz tanımlamayla bir ön-faşistten (Batı dillerinde proto-faşist) söz ediyoruz. Tekrarlayalım: Bu şahıs dünyanın sadece en büyük ekonomisinin değil, askeri bakımdan başkalarıyla karşılaştırılmaz derecede güçlü devletinin başında oturuyor.

Faşizmin yükselişinin ikinci işareti olan Avrupa'nın yeni tür ırkçı, Müslüman düşmanı, gerici hareketleri 2016'da Trump'ın başkan seçilmesiyle birleştiği için daha da büyük yankı yaratan Brexit türü bir atak yaptı. 2017'de ise Hollanda, Fransa, Almanya seçimlerinde elde ettikleri başarılı sonuçlarla dışlerini göstermeye devam ettiler. Biz daha başında olduğumuz 2018 yılı içindeki iki gelişmeye işaret edelim. Avusturya'da ön faşist Avusturya Özgürlük Partisi, sağın geleneksel partisiyle koalisyon yaparak hükümete girmiş bulunuyor. Bu koalisyonu ilan etmek için iki partinin liderleri Viyana şehrine sığamadı, başkent'in yakınlarındaki Kahlenberg tepesine çıktı. Bu tepenin özelliği İkinci Viyana Kuşatması'nda Avusturya ordusunun Osmanlı ordusunu burada yenilgiye uğratmış olması. Sembolizmi açıklamaya gerek var mı? Avusturya'nın başında şimdi Müslüman düşmanı bir hükümet

---

¹ Bu çok önemli olayla ilgili olarak Trump'ı teşhir eden şu kaynaklara bakılabilir: “ABD’de faşizm başını kaldırıyor”, *Gerçek gazetesi*, sayı 96, Eylül 2017, <http://gercekgazetesi.net/karsi-manset/abde-fasizm-basini-kaldiriyor>; Sungur Savran, “Tarih, kültür, politika: (1) Ku Klux Klan’ın ‘yerli ve milli’ değerleri”, *Gerçek sitesi*, 21 Ağustos 2017, <http://gercekgazetesi.net/teori-tarih/tarih-kultur-politika-1-ku-klux-klanin-yerli-ve-milli-degerleri>. Ayrıca bkz. “Kenef senin ağzına yakışır”, *Gerçek sitesi*, 13 Ocak 2018, <https://gercekgazetesi.net/karsi-manset/kenef-senin-agzina-yakisir>.

oturuyor!² Bu hükümet hem Avusturya’da faşizme geçiş hükümeti karakterini taşıyor, hem de faşist ve ön-faşist partilerin güçlü olduğu diğer Avrupa ülkeleri için bir model oluşturma riskini doğuruyor. Şunu da ekleyelim: Bunlar daha sadece peşrev. 2008 finansal çöküşünü tarihte görülmemiş ölçüde bir ucuz para ve borçlanma politikasıyla kontrol altına alan dünya kapitalizmi yeni bir finansal çöküşle bir sarsılsın, siz bakın bu hareketler nasıl şaha kalkıyor!

Doğrudan doğruya emperyalist ülkelerde tarihi faşizmle şu ya da bu ölçüde ilişkili hareketlerin yükselişinin yanı sıra, dünya çapında birçok ülkede baskıcı rejimlerin geleneksel olarak demokrasinin ölçüsü olarak ele alınan bütün normları ayaklar altına almasına da artan ölçüde tanık oluyoruz. Rusya, Macaristan, Polonya, Türkiye, Hindistan, Filipinler bu tür iktidarların keyfi yönetiminin sadece en belirgin örnekleri. Başka ülkelerin burjuva sınıfları ve düzenin siyasi partileri de “güçlü adam” yönetiminin yararlarını keşfetmeye başladı!

Türkiye’ye gelince, yıllardır adım adım örülmekte olan, 15 Temmuz 2016 başarısız darbesinden sonra kuruluşu hızlanan, 16 Nisan 2017 referandumuyla “atı alanın Üsküdar’ı geçtiği ilan edilen” istibdad rejiminin karakterini belirlemek açısından son aylarda büyük önem taşıyan bir gelişme oldu: AKP-MHP yakınlaşması Türkiye’de bu iki hareketin birleşmesi yoluyla yeni türden bir faşizmin oluşması olasılığını gündemin baş sıralarına yerleştirdi. MHP ve BBP akımlarının temsil ettiği faşist gelenek 12 Eylül’den bu yana bir ölçüde “uyuyan hücreler”e benziyordu. Şimdi öyle görünüyor ki faşizm bu topraklarda da “uyanıyor”.

Öyleyse, faşizmin dünyada ve Türkiye’de insanlığın geleceği açısından büyük bir tehdit haline geldiği bir döneme girmiş olduğumuz yadsınamaz. Bu yazı ve bunun devamı olarak yazmayı planladığımız yazı ya da yazılar, faşizm sorununu, hem tarihi anlamı, hem sınıf mücadeleleri açısından yarattığı dinamikler, hem de onunla nasıl mücadele edilmesi gerektiği sorusu açısından derinlemesine ele almayı amaçlıyor.

1. Sınıf mücadeleleri içinde faşizm, çağın karakterinin bir ifadesi olarak faşizm

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, faşizmin yeniden yükselişinin birikmekte olan işaretlerinin izini yıllardır siyasi yazılarımızda sürüyoruz. Ama son dönemde, artan önemi dolayısıyla, faşizm üzerine teorik olarak da eğilmiş bulunuyoruz.³ Şu anda okumakta olduğunuz yazı, daha önce ortaya koyduğumuz görüşlerden ileri

2 Bkz. “Ön-faşizmin Kahlenberg ruhu”, *Gerçek* gazetesi, sayı 100, Ocak 2018, <https://gercekgazetesi.net/karsi-manset/on-fasizmin-kahlenberg-ruhu>.

3 Bu dergide faşizm konusunu teorik bir derinlikle kapsamlı olarak ele alma fikrini ilk kez 2016 yılında yitirmiş olduğumuz Atlen Yıldırım yoldaşımız ortaya atmıştı. Bu vesileyle kendisini saygıyla anıyoruz.

gidiyor, o yazılarda değinilmeyen çok belirleyici bir nokta üzerinde odaklanıyor. Bu bakımdan bu yazının kendisinden öncekilere göre bir ilerlemeyi temsil ettiği kanaatindeyiz.

Faşizm konusunu *Devrimci Marksizm* sayfalarında ilk kez Erdoğan ve AKP'nin kurmakta olduğu istibdad rejimi bağlamında ele almıştık. Türkiye solunda her dönemde “faşizm” kavramı akla gelebilecek her türlü rejim ve uygulama için kullanılmış olduğu gibi son dönemde AKP'nin kurmakta olduğu rejim için de çok kolaycı bir tarzda kullanılmaktaydı. Amacımız, henüz kurulmakta olan istibdad rejiminin faşizm olarak nitelenmesinin hem rejimin karakterini saptamak, hem de ona karşı mücadele etmek açısından yararlı mı, zararlı mı olduğunu anlamak idi. Ulaştığımız sonuç, “Rabiacılık” (“Rabiizm”) kavramının Erdoğan'ın rejimini kavramak için çok daha anlamlı olacağı, ama “ön-faşist” kavramının da durumu anlamak bakımından yararlı olduğu idi.⁴

Elbette, AKP'nin faşizmle ilişkisini sınayabilmek için faşizmin genel anlamı konusunda bir berraklığa ihtiyaç vardı. Bu bağlamda o yazımızda faşizme uluslararası alanda ve tarihi örneklerini temel alarak da yaklaştık ve hangi özelliklerin faşizmi tanımlayan, ayırıcı özellikler olduğu sorusunu sorduk. Bunu yaparken faşizmin sınıf mücadelelerine ne tür bir müdahale olduğu sorusunu esas soru olarak aldık. Başka bir deyişle, faşizmin doğası sorusuna cevap ararken sınıf mücadelesi kriterini kullandık. Ulaştığımız sonuç, faşizmin diğer bütün baskı rejimlerinden işçi sınıfının en geri bağımsız örgütlenmelerini dahi ezmesiyle ayrıldığı idi. Bugün de bu kriterin doğru olduğunu düşünüyoruz. Faşizmin işçi sınıfına büyük taarruzunun onun tanımlayıcı özelliği olduğuna bugün de inanıyoruz. Ama bugün sınıf mücadelelerine ilişkin daha geniş bir perspektifin gerekli olduğunu, faşizmin içinde yaşadığımız çağın asli bir olgusu olarak ele alınmasının gerektiğini düşünüyoruz. Bu yazı en başta bu noktayı açıklamak için yazılmış bulunuyor.

Devrimci Marksizm'de faşizm konusunu biraz daha dolaylı biçimde de olsa ele aldığımız ikinci yazı, Trump'ın ABD başkanlığına seçilmesi bağlamında günümüzün bütün ön-faşist akımını uluslararası alanda değerlendirmeye giriştiğimiz yazıdır.⁵ Bu yazıda faşizm klasik örnekleriyle inceleme konusu olmadığı için faşizm tanımında bir değişiklik yoktur. Ama Trump'ın, Brexit'e sahip çıkan Britanya ön-faşizminin ve Fransa'da Front National (Ulusal Cephe) lideri Marine Le Pen'in ekonomi politikalarının kapitalizmin güncel krizine kapitalist sınıf açısından bir alternatif olarak ele alınması yoluyla, faşizmi kavrayışımızda bir ilerleme olanağı doğduğu kanısındayız. Günümüzün ön-faşist hareketinin Üçüncü Büyük Depresyon olarak andığımız dünya ekonomik krizine nasıl bir cevap sunduğunun incelenmesi,

4 “Faşizm mi, Rabiizm mi?”, *Devrimci Marksizm*, sayı 27, Yaz 2016.

5 “Trump ve diğerleri: ideolojik kindarlık politikasının sınıfsal temelleri”, *Devrimci Marksizm*, sayı 30-31, Bahar-Yaz 2017.

bize faşizmin çağımızın bütünsel karakteri içinde tuttuğu yer bakımından bir ufuk açtı. Şimdi elinizdeki yazıda geri dönerek faşizmin klasik örneklerine bu ışıktaki bakınca, faşizmin daha önce üzerinde durmadığımız bir özelliğinin iyice farkına vardık. Daha önemlisi, bu özelliğin faşizmin tanımlayıcı niteliklerinden biri olduğunu bilincimize çıkarmış olduk. Bu yazıda bunu okuyucularımızla paylaşacağız. Yani yazı eskiden yaptığımız faşizm tanımının eksik olduğunu teslim ediyor. Daha önce söylediklerimiz yanlış değildir. O yazılarda yaptığımız analizin bütünüyle doğru olduğu kanısındayız. Ama o analiz **tamamlanmamış** bir analizdir.

Ulaştığımız nokta şudur: **Faşizm, kapitalist üretim tarzının tarihi gerilemesinin özgül ürünü ve bu gerilemeyi barbarlığa taşıyan biçimdir.** Faşizme başka ve daha gevşek tanımlarla yaklaşanlar, yakıcı derecede büyük önem taşıyan bu hakikatin ister istemez gizlenmesine neden olacaklardır. Faşizmin kapitalist barbarlığın biçimi olarak kavranması, insanlığın, hatta bütün türlerin geleceği için oluşturduğu tehdidin kavranması demektir. Dolayısıyla, bu konuda herhangi bir gevşeklik daha iyi bir dünya için mücadele edenler için ölümcül bir hata olacaktır.

Faşizmin bu tanımını teorik olarak temellendirmeye girerken, “kapitalizmin tarihi gerilemesi”nden ne anladığımızı ve bu olgunun kendini nasıl ortaya koyduğunu kısaca gözden geçirmemiz lazım.

2. Kapitalizmin tarihi gerilemesinin döngüsel biçimi

Bu konuyu yalın biçimde üç farklı önerme olarak ortaya koyabiliriz.

Önerme 1: Kapitalist üretim tarzı uzunca bir süre insanlığın üretici güçlerini devrimci biçimde değiştirdikten sonra gelişmesinin bir aşamasında daha ileri doğru bir değişimin önünde bir engel haline alır. Bunun sonucunda kapitalizmin tarihi gerileme⁶ çağı açılır.

Bilindiği gibi, burada özetlenen önerme, Marx’ın 1859’da yayınlanan *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı* başlıklı yapıtının Önsöz’ünde en yalın biçimde dile getirdiği maddeci tarih anlayışının köşe taşıdır. Marx belirli bir çağın üretim ilişkilerinin tarihsel gelişmenin bir aşamasında insanlığın üretici güçlerinin daha ileri gitmesine engel olacağı önermesini, esas olarak feodalizmden kapitalizme geçiş çağı için yaptığı gözlemler sonucu genelleştirerek üretim tarzlarının birinden diğ-

6 Bu bağlamda “gerileme” kelimesini kullanmak zorunda kalmaktan hiç memnun değiliz. Bu kelime, türediği kök nedeniyle eldeki nesnenin geriye doğru hareket ettiğini ima ediyor. Oysa burada kullanılan kavram nesnenin bir yükselişten sonra “düşüş”e geçtiğini ifade eder. Ama “düşüş” kelimesi de, yadırganması riski dışında, tatmin edici değildir: Çünkü yere, sıfıra erişmeyi hatırlatır; oysa aşağıya doğru bir hareket vardır, ama sıfır noktasına ulaşılmamıştır henüz. Kavramın Osmanlıca felsefi bir terimle karşılanması çok daha elverişli bir çözüm olurdu: “İnhitât”, “düşüş”ün yanı sıra, “doğru yoldan çıkma, bozulma, çözülme” gibi anlamlar taşır. Tevfik Fikret’in şu mısralarında olduğu gibi: “Bir ufk-ı i’tilâ açılır, yükselir hayât/Yükselmeyen düşer, yâ terakkî, yâ inhitât”. Ya ilerleme, ya gerileme/düşüş.

rine geçişin genel yasası halinde formüle etmiştir. Elbette bu geçiş kendiliğinden olmaz. Burada sınıf mücadeleleri ve politika devreye girer. Bu yasa kuvveden file çıktığında bir **devrimler çağı** başlar.

Kapital, bu yasanın kapitalist üretim tarzı için de geçerli olduğunu göstermek için yazılmıştır. Burjuva düşünürlerinin kapitalizmi ebediyete kadar ayakta kalacak bir toplumsal formasyon olarak sunma çabalarına karşı, bu yasanın kapitalist üretim tarzı için de geçerli olduğunu bilimsel olarak kanıtlama girişimidir.⁷ *Devrimci Marksizm*'in bir önceki sayısında yayınlanan bir yazımızda Marx'ın *Kapital*'deki bilimsel amacının kapitalist üretim tarzının kendi sonunu nasıl hazırladığını ortaya koymak olduğunu göstermeye çalışmıştık. Sermayenin esas hareket yasasının üretici güçlerde dev bir toplumsallaşma yarattığını, özel mülk edinmenin bu toplumsallaşmanın önünde bir engel haline geldiğini, üretici güçlerdeki bu toplumsallaşmanın üretim araçlarında özel mülkiyet ile çelişkinin bu ikincisinin ilgasını tarihin gündemine yerleştirdiğini ayrıntısıyla açıklamıştık.⁸

Önerme 2: Emperyalist aşama, üretici güçlerdeki toplumsallaşmanın çok ilerlediği, kapitalist üretim tarzı ile artık çelişkiye düştüğü, bu yüzden kapitalizmin ortadan kaldırılması dinamiğini yaratan sosyalist devrimler çağının açıldığı dönemdir.

Lenin'in *Emperyalizm*⁹ çalışması toplumsallaşma meselesini son derecede açık ve vurgulu biçimde dile getirir. Lenin birçok örnek vererek üretimin emperyalist aşamada nasıl toplumsallaşmış üretici güçlere yaslandığını, bunun da sosyalizmi gerekli hale getirdiğini anlatır. Kitabın alt başlığı bu yüzden emperyalizmin "Kapitalizmin En Yüksek Aşaması" olduğunu söyler. Bu aşamadan sonra sıra sosyalizmedir.

Lenin'in emperyalizm teorisinin bu yönü, tekeller ya da sermaye ihracı ya da savaşlar lehine genellikle ihmal edilmiştir. Biz kendi çalışmalarımızda *Emperyalizm*'in esas anlamının beş özellikle sınırlı olmadan kitabın onuncu bölümünde emperyalizmi tarih içine yerleştirmeye çalışan tutumunda ortaya çıktığını, üretici güçlerin toplumsallaşması vurgusunun tarihteki bu yeri tanımlayan şey olduğunu anlatmaya çalıştık.¹⁰

İkinci önermenin ilk önermeye eklenmesiyle, kapitalizmden komünizme geçiş çağının başladığı vurgulanmış oluyor. Bu önerme aynı zamanda sosyalist devrimler çağının da açıldığı anlamına gelir. Bu ikinci nokta, *Emperyalizm* kitabının yayınlanmasından sadece bir yıl sonra, 1917'de Ekim devriminin bir sosyalist devrime

7 Bkz. "Kapitalist Birikimin Tarihsel Eğilimi", *Kapital*, cilt 1, çev. Mehmet Selik/Nail Satlıgan, İstanbul: Yordam Kitap, 2011, Bölüm 24, 7. Kesim, s. 727-731.

8 "Das Kapital: Komünizmin Kitabı", *Devrimci Marksizm*, sayı 32-33, Sonbahar-Kış 2017.

9 V.İ.Lenin, *Emperyalizm. Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, çev. Cemal Süreya, Ankara: Sol Yayınları, 1969.

10 Bkz. Sungur Savran, *Kod Adı Küreselleşme. 21. Yüzyılda Emperyalizm*, 2. Basım, İstanbul: Yordam Kitap, 2011, Bölüm 4: "Emperyalist Aşamının Tarihsel Anlamı", s. 92-99.

dönüşümüyle ve onu izleyen devrimlerle doğrulanacaktır.

Önerme 3: Kapitalist özel mülkiyetin üretici güçlerin gelişmesi önünde bir engel haline gelmesi, mutlak bir biçimde çıkmaz ortaya. Kapitalist gelişmenin yasalı biçimi olan döngüsel gelişme içinde yaşanan krizlerin gittikçe ağırlaşması, büyük depresyonların (buhranların) yaşanması olarak çıkar.

Bu üçüncü önerme, kapitalizmin tarihi gerilemesi tezinin en zor anlaşılın, hatta genellikle hiç anlaşılmayan yanındır. Yayıgın anlayış, üretici güçlerin üretim ilişkileriyle çelişkiye girmesiyle birlikte kapitalizmin artık üretici güçler, yani teknoloji, emeğin nitelikleri, toprak vb. önünde mutlak bir anlamda bir engel olarak yükselceğidir. Kapitalizmin önemli buluşların yatağı olmaktan çıkacağı, teknolojiyi ve bilimi hiç geliştirmeyeceği anlamında anlaşılır “engel” tezi. Oysa Marx ve Engels’te bu yönde tek bir satır bile bulunabileceği kanaatinde değiliz.

Bundan epeyce bir süre önce, 2008’de yaşanan ve “küresel finansal kriz” olarak adlandırılan gelişmenin yaşanmasından hemen sonra, “engel” tezinin aslında kendini dönemsel ya da döngüsel olarak ortaya koyan bir eğilim olarak belirlediğini, “engel”in fiilen ortaya çıkması için dünya ekonomisinde yeni bir derin krizin yaşanması gerektiğini vurgulamış, 2008’in finansal çöküşünün bir Üçüncü Büyük Depresyon döneminin açılışının habercisi olduğunu ileri sürmüştük.¹¹ İşte olağan krizlerden farklı olan ve bazen onlarca yıl süren bu depresyonlardır ki kapitalist özel mülkiyetin üretici güçlerin önünde bir engel olduğu hakikatini çıplak biçimde ortaya koyar. Dünya ekonomisi dev ölçülerde toplumsallaşmış, her ülke, üretim birimi, ekonomik özne birbirine bağlanmıştır. Ama özel mülkiyetin kaçınılmaz sonucu olan piyasa düzenlemesi sayısız bağlarla birbirine bağlanmış bu birimleri kaotik bir krize sürüklemiştir. Kapitalizm bunun üstesinden gelememektedir.

Üçüncü Büyük Depresyonla birlikte faşizmin (ön-faşizm biçimi altında olsa bile) yine kitleleşme potansiyelini ortaya koyması, bu siyasi olgunun da kapitalizmin tarihsel gerilemesine bağlı krizlerinin bir ürünü ve ifadesi olduğunu düşündürmektedir. İkinci Büyük Depresyon bize faşizmin “klasik” diyebileceğimiz çağını, Alman ve İtalyan faşizmlerini vermiştir. Üçüncü Büyük Depresyon ise faşizmin İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana ilk kez koalisyon ortağı olarak da olsa iktidara geçmesine (Ukrayna ve Avusturya) ve dünyanın en güçlü ülkesinde “serseri mayın faşizmi” olarak anılabilecek bir olgunun ortaya çıkmasına sahne olmuştur. Bu, rastlantısal bir ilişki değildir. Faşizm, kapitalizmin insanlığı getirdiği bu kritik kavşakta çözümsüzlüğün ifadesi, hayali bir çözüm ve hakiki bir barbarlıktır.

---

11 Sungur Savran, “Kapitalist Kriz mi, Kapitalizmin Krizi mi?”, Sermin Sarıca (der.), *Tilay Arın’a Armağan. İktisat Yazıları*, İstanbul: Belge Yayınları, 2010. Aynı yazı İngilizce olarak da yayınlanmıştır: “Capitalist Crisis or the Crisis of Capitalism?”, E. Ahmet Tonak (ed.), *Critical Perspectives on the World Bank and the IMF*, İstanbul: İstanbul Bilgi University Press, 2011.

3. Yöntemsel önermeler

Buradan faşizm üzerine incelememize geçmeden önce tarihsel gelişmenin içeriğine dayanan bu üç önermeye, bir bakıma onlardan türeyen iki yöntemsel önerme ekleyeceğiz.

Yöntemsel önerme 1: Faşizm uluslararası bir olgudur ve incelenmesi uluslararası toplu durumdan hareketle yapılmalıdır.

Faşizm dalgalar halinde yükselir ve uluslararası karakter taşır. Bu iki özellik de yukarıdaki önermelerden doğal olarak türer. Faşizm dalgalar halinde gelir çünkü kapitalizmin tarihi hareketi ve gerilemesinin somut biçimi döngüseldir. Faşizmin yükselişi, geçmişte de bugün de büyük depresyon biçimini almış olan dünya krizlerinin ürünü olmuştur. Büyük depresyonlar da, kapitalizmin tarihi gerilemesi de dünya çapında olaylar olduğuna göre, faşizmin de uluslararası düzeyde, bir dünya olgusu olarak incelenmesi gerekir.

Bunun anlamı ikilidir: Birincisi, faşizmin esas nedenleri ulusal özgüllüklerde değil, uluslararası toplu durumun (konjonktürün) özelliklerinde aranmalıdır. Elbette ulusal gelişmede eşitsizlikler bu toplu durumun parçasıdır. Bir bütünün eşitsiz gelişmesi diyalektiğin icabıdır. Ama sözgelimi, İtalyan faşizminin esas nedenini ülkenin Güney bölgesinin (*Mezzogiorno*) kapitalizm-öncesi ilişkilere yakın arkaik sosyo-ekonomik yapısında ya da Nazizm'in nedenini Prusya geleneğinde aramak yanlıştır. Bunlar faşist mayanın tutmasında hiçbir rol oynamamıştır demiyoruz. Sadece yardımcı, ikincil etkenler olabilir diyoruz.

Yine aynı yöntemsel önermenin ikinci sonucu, ulusal özelliklerin esas olarak farklı ülkelerde ortaya çıkan faşist akımların ve rejimlerin birbirlerinden farklılarının belirlenmesinde etki yapacağıdır. Elbette *Mezzogiorno* sorunu İtalyan faşizminin tarımsal boyutunu Nazizm'den daha ağırlıklı kılmıştır; elbette Prusya askeri geleneğinin orduda yarattığı gerici yapılanma Hitler'in askeri bir himaye altında yükselmesine yol açmıştır. Faşizmin bütün ülkelerde tıpa tıp aynı biçimler altında ortaya çıkacağını, dinamiklerinin aynı olacağını, rejimlerinin bire bir örtüşen özellikler sergileyeceğini söylemiyoruz. Sadece faşizmin temel belirleyici özelliklerinin genel dünya durumundan hareketle incelenebileceğini, ulusal durumların ise ulusal özgüllükleri açıklayabileceğini söylüyoruz.

Yöntemsel önerme 2: Faşizmin ulusal düzeyde aldığı somut biçimler arasında bazıları faşizmin belirleyici özelliklerini daha doğrudan ve sadık biçimde yansıtırken bazıları temel özelliklerden sadece kimilerini bağrında taşır, bazıları ise faşist denemeyecek kadar temel özelliklerden yoksun, ama faşizmle akraba olacak kadar ona yakındır. Daha da ileri gidersek, bazı baskıcı rejimler faşist değildir, ama dönemin faşizminin hegemonyası altında faşistimsi (*fascistoid*) biçimlerde davranmakta olabilir.

Bu söylenenin yine faşizmin dalgalar halinde yükselmesine ve uluslararası bir

olgu olmasına dayandığı açıktır. Belirli bir dönemin ya da çağın ana özelliklerinden doğan gerici ve baskıcı hareket ve rejimlerin hepsinin tam anlamıyla faşist olması beklenmemelidir. Ama faşizm o döneme damgasını vurmaya ve bir uluslararası olgu olarak belirleyici olmaya başladıktan sonra bunlar bir bakıma faşizmin uzantısı haline gelebilir. Faşizmin tarihi köklerini barındıran 1930'lu yıllar bu bakımdan çok açık örneklerle doludur. O dönemde hangi ülkelerin baskıcı rejimlerinin faşist olduğu, hangilerinin olmadığı oldukça tartışmalı bir konudur. Almanya ve İtalya hiç kuşku yok faşisttir.¹² Bunlara birçok yazar başkalarını ekliyor. Örneğin Michael Mann için Avusturya, Macaristan ve Romanya da bir aşamada arı anlamda faşist rejimlerle yönetilmiştir.¹³ Trotskiy Polonya'daki Pilsudski rejiminin faşist karakter taşıdığını savunmuştur.¹⁴ Ama 1930'lu ve 40'lü yıllarda Avrupa'da faşist olarak nitelenmeye aday ülkelerden ne kadar çoğu böyle isimlendirilse de geriye faşist olmadığı halde faşist kampın, daha özel olarak Nazizm'in hegemonyası altına giren rejimler mutlaka kalacaktır. Örneğin Franco'nun rejimi faşist değildir, ama ülkenin kendi toprağından fıskırmış bir gerici yönetimin sultasını temsil eder. Buna karşılık Fransa'nın Mareşal Pétain yönetimindeki kısmında kurulan rejim ya da Norveç'in Nazi işgali altında Quisling yönetimindeki rejimi, bu ülkelerin kendi dinamiklerinden çok daha ağırlıklı biçimde Nazi işgalcinin damgasını taşır; Franco rejiminden bu farklarına rağmen bunların da onunla ortak yanı, arı anlamda faşist olmadıkları halde savaş sırasında Avrupa çapında faşist blokun ayrılmaz parçası niteliği taşıyan rejimler olmalarıdır.

Aynı yönetsel ilke, bir başka sonuç daha doğurur. Madem faşist rejim ülkeden ülkeye farklılıklar gösterir, madem bazı ülkelerdeki faşist rejimler faşizmin genel karakterini diğerlerinden daha berrak biçimde, daha sadık biçimde ortaya koyar, o zaman faşizmin incelenmesi, bir ilk elde, bu ülke ya da ülkeler temelinde yürütülmelidir. 1930'lu yıllar için örnek ülke, faşizm kavramına en yakından uyan ülke Nazi Almanya'sıdır. Ancak ikinci sırada Mussolini'nin faşist İtalya'sıdır. Trotskiy, 1932'de "Ya Şimdi Ne?" başlıklı çok önemli broşürüne şöyle başlar:

Rusya'da kapitalizm aşırı geriliği dolayısıyla emperyalizmin zincirinin en zayıf halkası olarak ortaya çıktı. Günümüz krizinde ise, Alman kapitalizmi taban tabana zıt bir nedenle en zayıf halka olarak beliriyor: Tam da Avrupa'nın çıkmazı koşulları içindeki en ileri kapitalist sistem olduğu için. Almanya'nın üretici güçleri ne kadar daha yüksek vitesse yükselirse, ne kadar daha dinamik bir güce

12 Her ne kadar Nazi Almanya'sının faşist kavramı altında ele alınmasına karşı olan yaygın bir literatür mevcut olsa da. Bkz. Ian Kershaw, *The Nazi Dictatorship. Problems and Perspectives of Interpretation*, Londra: Bloomsbury, 2015, s. 47-48.

13 Michael Mann, *Faşistler*, çev. Ulaş Bayraktar, İstanbul: İletişim, s. 25.

14 Leon Trotskiy, "The Only Road", *The Struggle Against Fascism in Germany*, New York: Pathfinder Press, 1971. s. 282.

kavuşursa, Avrupa'nın devlet sistemi tarafından daha da fazla boğuluyor—bu sistem yoksul bir taşra kentinin hayvanat bahçesinin kafesler “sistemi”ne benziyor.¹⁵

Almanya, yani dünyanın ABD ile birlikte en hızlı sanayileşen devri, öteki Avrupa ülkelerinden sömürgecilik ile ayrılır. İki dünya savaşına da damga vurmasının nedeni budur. İtalya, Almanya'nın yanında ileri kapitalist ülkeler arasında silik bir figüran gibi görünür. İşte bu yüzden ki, kapitalizmin en keskin çelişkisi olarak faşizm ifadesini Almanya'da bulmuştur.

Öyleyse, nasıl Marx kapitalizmi en ileri ve en arı biçimlerin taşıyıcısı olan Britanya toprağına referansla inceledi, nasıl 20. yüzyıl sosyalizm inşa deneyimlerinin beşiği ve en arı ve en ileri biçimlerinin taşıyıcısı Sovyetler Birliği'nin araştırmanın merkezi olması gerekir, faşizmin vatanının da Nazi Almanyası olarak kabul edilmesi gerekir.

Bu yazıda biz faşizmin klasik çağını izlerken öncelikle Nazi Almanyası'nın özellikleri üzerinde duracak, ayrı bir bölümde İtalyan faşizmi deneyiminin yaptığımız analizi doğrulayıp doğrulamadığını sınavacağız.¹⁶

4. Kapitalizmin tarihi tıkanıklığından kaçış olarak faşizm

Faşizm, kapitalist toplumda ağır bir krizin yarattığı koşullar altında ortaya çıkar. Klasik dönem faşizminin esas laboratuvarı olan Almanya'da, Hitler ve Nazi partisinin iktidara yükseliş süreci, ekonomik krizin faşizmin iktidara tırmanmasındaki rolünü berrak çizgilerle ortaya koyar. Nazi partisi Almanya'da 1918 Kasım'ında başlayan ve 1919'da Bavyera'da kısa ömürlü bir Sovyet Cumhuriyeti kurulmasıyla sonuçlanan devrimci sürece tepki içinde tam da Bavyera'da doğmuştur.¹⁷ 1919-23

---

15 Leon Trotsky, “What's Next?”, *Struggle Against Fascism*, s. 142 (bibliyografik bilgi için bkz. bir sonraki dipnotu).

16 Almanya ve İtalya konusunda bilgi verirken çok hassas veriler, özel yorumlar veya alıntılar dışında her ayrıntı konusunda kaynak göstermeyeceğiz. Onun için kaynaklarımızı baştan belirtmenin daha doğru olacağını düşünüyoruz. Almanya konusunda şu kaynaklara başvuruyoruz: Leon Trotsky, *The Struggle Against Fascism in Germany*, New York: Pathfinder Press, 1971 [Türkçesi: Lev Troçki, *Faşizme Karşı Mücadele*, çev. Orhan Dilber/Orhan Koçak, İstanbul: Yazın Yayıncılık, 1998]; Ian Kershaw, *Hitler*, Londra: Penguin Books, 2009; Ian Kershaw, *Nazi Dictatorship*, a.g.y.; Alfred Sohn-Rethel, *The Economy and Class Structure of German Fascism*, Londra: Free Association Books, 1987; Daniel Guérin, *Fascisme et grand capital (Sur le fascisme II)*, Paris: Petite Collection Maspero, 1971 [Türkçesi: *Faşizm ve Büyük Sermaye (Faşizm Üzerine 2)*, çev. Bülent Tanör, İstanbul: Habitus Yayıncılık, 2014]; Arthur Rosenberg, “Fascism as a Mass-Movement”, *Historical Materialism* 20.1, (2012), s. 144-189.

17 Bavyera Eyaleti'nin 1919 Sovyet Cumhuriyeti'nin yenilgisinden sonra başına geçen karşı devrimci yönetimin ve bütün Almanya'nın gericilerinin sığınağı niteliği taşıyan eyalet başkenti Münih'in Hitler'e ne kadar uygun bir ortam yarattığını Ian Kershaw ayrıntılarıyla anlatır. Bkz. *Hitler*, s. 105 vd.

arasında hızla güçlenmiştir. Bu güçlenmenin ardında savaş sonucunda imzalanmış olan Versay Antlaşması'nın mağlup Almanya'ya görülmedik derecede ağır koşullar dayatmış olmasının ve Hitler'in bu yarayı ustaca kaşımamasının büyük rolü vardır. Cihan Harbi'nden dönen gazi muhriplerin kurmuş olduğu gerici *Freikorps* milislerinin (aşağıda İtalya'da da benzer bir sürecin yaşandığını göreceğiz) gerek Naziler, gerekse benzer hareketler için doğal bir örgütlenme ortamı yaratmış olması da ek bir faktördür. Ancak Nazi partisi, 1923'te Münih'teki ünlü "Birazane Darbesi"nin başarısızlığı sonrasında aynı hızla gerilemiştir. Ne var ki, Hitler'in ve Nazilerin 1923-1929 arasında toplumun hiçbir biçimde dikkatini çekmemesinin esas nedeni "Birazane Darbesi"nin başarısızlığı değildir. Bunun yarattığı zayıflık, devletin bu gerici harekete kol kanat girmesi sayesinde hızla giderilmiş, Hitler hapishaneden kısa süre içinde salıverilmiştir. Esas neden, 1923'te yaşanan hiperenflasyon sonrasında Almanya'nın uluslararası güçlerin desteğiyle ekonomik bir istikrara kavuşturulmuş olması, 1923'ün aynı zamanda 1919'da başlayan Alman devrimi dalgasının da başarısızlıkla sona erdiği yıl olmasıdır. Ekonomik ve politik istikrar devam ettiği sürece Naziler toplumun çeperinde yaşayan, ayakta kalmaya çabalayan, eski politik başarısını hiçbir biçimde elde edemeyen bir hareket olarak kalmıştır.

Hitler'in ve Nazilerin yeniden yükselişi, 1929 Ekim ayında New York borsa çöküşünün ertesinde başlayan büyük ekonomik depresyon ortamında gerçekleşmiştir. 1923-1929 arasında yerinde sayan, sadece ayakta kalma savaşı veren bu hareket, hızla milyonlarca insanın desteğini kazanmış ve 30 Ocak 1933'te, yani üç seneyi biraz aşkın bir süre içinde iktidara yükselmiştir. Görüldüğü gibi, koşulları oluşturduğunda faşizmin iktidara yükselmesi yıldırım hızıyla olmuştur. İtalya'da da küçük bir parti iki yıl içinde başa geçmişti. Ama iktidara yükselmek için biraz daha fazla zamana ihtiyaç duyan Naziler, kendi mutlak iktidar tekellerini, İtalyan faşizminden çok daha hızlı, neredeyse bir yıl içinde, hatta esas olarak Mart ayındaki ünlü *Reichstag* (parlamento) yangını ertesinde kurmuşlardır.

Almanya'da 1919-23 başarısından sonra yaşanan 1923-29 durgunluğu ve ertesinde 1929-33 arasında Hitler'in hızla iktidara yükselmesi, neredeyse laboratuvar koşullarında faşizmin kriz ortamında, özel olarak da Büyük Depresyon ortamında gelişen bir virüs olduğunu ortaya koyuyor. Faşizm gibi dünya tarihsel önemde bir toplumsal olayın elbette çok sayıda ve karmaşık bir yumak oluşturan nedenleri vardır. Ama yalınlaştırarak söyleyecek olursak, birincil, esas nedeni Büyük Depresyon'un yarattığı dehşet verici toplumsal krizdir. Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde (Avusturya, Romanya, Fransa, İspanya vb.) aynı dönemde gelişen ve güçlenen faşist hareketlerin hepsi aynı şekilde Büyük Depresyon'un ürünleridir. Bunların hiçbirisi Nazi işgali gerçekleşene kadar iktidara geçememiştir, çünkü Almanya'nın savaş sonrası koşullarında var olan toplumsal krizin ekonomik krizle birleşmesi ve ekonomik gücü ile emperyalist hiyerarşi içindeki yeri arasındaki çelişki bu ül-

kedeki sarsıntıyı hiçbir yerde olmadığı kadar derin kılmıştır. Bu son noktayı biraz açmak gerekir.

İtalya ve Almanya'yı önce savaş sonrası koşullarda, sonra ve daha önemlisi Büyük Depresyon'da öteki büyük kapitalist-emperyalist ülkelerden daha kırılğan kılan, sarsıntının bu iki ülkede daha ağır yaşanmasına yol açan en önemli faktör bu ülkelerin ulusal birliğini (İtalya'da 1866, Almanya'da 1871) ve buna bağlı olarak kapitalist gelişmesini daha geç sağlayabilmiş olması, dolayısıyla sömürgecilik yarışında geride kalmaları olmuştur. Birinci Dünya Savaşı tam da Almanya'nın bu geç kalmışlığı bağlamında 19. yüzyılın sonlarına doğru dev bir sınai atılım yapmış olmasının doğurduğu çelişkilerin ürünüydü. Almanya'nın bu savaşı yitirmesi, üstelik Versay Antlaşması'yla çok ağır bir aşağılanma yaşaması faşizmin ve yeni bir savaşın koşullarını hazırlayacaktı. Ama Büyük Depresyon yaşanmasaydı, bu koşullar tamamlanamazdı.

Ekonomik krizin kısıktırak bağladığı Alman toplumuna çıkar yol olarak sunulan Nazizmin ekonomik programı, kapitalizmin olağan tarihi gelişmesine alternatif bir yöne işaret ediyordu. Bu alternatifi okurun daha kolay anlayabilmesi için bugünün tartışma terimleriyle ifade edecek olursak, Nazizm'in ekonomik programı küreselciliğe karşı kendi kendine yeterlilik (yani Batı dillerinde kullanılan terimle otarşi) üzerinde yükseliyordu. Burada, aşırı bir basitleştirmeye kaçarak işimizi kolaylaştırmaktan bilinçli olarak uzak duracağız. 1929 borsa çöküşü sonrasında, Büyük Depresyon koşullarında dünya zaten hep birlikte küreselcilikten uzaklaşmıştı. Fransa yüzünü altın blokuna, Britanya Commonwealth ortamına dönmüştü; ABD'de Roosevelt'in New Deal politikası Amerikan ekonomisinin iç pazarındaki gelişmeleri sermaye açısından dünya pazarından daha önemli kılıyordu. Latin Amerika'dan Türkiye'ye az gelişmiş ülkeler, Büyük Depresyon içinde herkes kendi derdine düştüğü bir sırada iç pazara dönük sanayi yatırımlarıyla yeni birtakım demelere girişiyorlardı.¹⁸

Ama yine de Nazi iktidarının ekonomi politikasındaki yöneliş, bütün bu yaklaşımlardan **nitel olarak farklı** bir karakter taşıyordu. Bunu anlamak için Nazi iktidarı altında ekonomi politikasının iki dönemi arasındaki karşıtlığa bakmak yararlı olur. Otarşi (kendine yeterlilik) politikası tek bir hamleyle, akşamdan sabaha yerleşmedi. Nazi iktidarının ilk üç yılı, Hitler'in hükümeti ele geçirmesinden önceki dönemden, Keynes öncesi Keynesçiliği ile ayrılır. Nazilerin istihdamı arttırmak için derhal uygulamaya başladığı politikalar, kamu yatırımları, en başta otoyollar, Volkswagen'ın bir devlet işletmesi olarak kuruluşu vb. ekonomik ortodoksinin özel

---

18 Bu konularda daha fazla ayrıntı için bkz. Sungur Savran, "Bunalım, Sermayenin Yeniden-Yapılanması, Yeni-Liberalizm", Nail Satlıgan/Sungur Savran (der.), *Dünya Kapitalizminin Krizi*, İkinci Basım, İstanbul: Belge Yayınları, 2009.

girişim yanlısı, piyasaya müdahaleyi reddeden önyargılarına aykırı düşüyordu.¹⁹ Ama bu yöneliş, Alman sermayesini ekonominin içine düşmüş olduğu derin durgunluğun çukurundan çıkarıyordu. Özellikle de güçlü Alman metalürji sektörünün ihtiyaçlarına uygun düşüyordu. Ekonominin başında has Nazi kadrolarının dışından biri, eski rejimin Merkez Bankası başkanı Dr. Schacht vardı. Schacht'ın ekonomi politikasının ortağı ünlü demir-çelik devi Krupp'tu. Schacht döneminde Nazi ekonomi yönetimi, ihracatçıların ihtiyaçlarını gözetken, 1923-29 dönemi istikrarını olanaklı hale getiren uluslararası sermaye akımlarını önemseyen, özellikle Amerikan finans âlemini yabancılaştırmaktan kaçınmaya çalışan, bu yüzden uluslararası alanda Almanya'nın itibarını sarsması korkusu ile Yahudilere uygulanan baskılara gem vurmaya çalışan, kısacası Alman büyük sermayesinin küreselci kanatlarının hassasiyetlerini ön planda tutan bir yönetimdi.

Büyük değişim, Hitler'in kendi eliyle geldi. O kadar ki, ekonomiyi yeniden düzenlemeyi hedefleyen ve Dört Yıllık Plan adını taşıyan yeni programın taslağı Schacht'tan gizleniyordu! Dört Yıllık Plan, ekonomiyi, Versay Antlaşması temelinde büyük ölçüde silahsızlandırılmış olan Almanya'nın yeniden güçlenmesini öngören bir silahlanma ve savaş politikasının ihtiyaçlarına göre düzenliyordu. Yeni güçlü adam, savaş sanayisinin başına getirilmiş olan, soy Nazi kadrosu Hermann Göring'di. Buradan Nazi iktidarının Alman büyük sermayesinin çıkarlarının dışında, yalnızca kendi politik amaçlarına hizmet eden bir politikaya döndüğü sonucu çıkarılmasın. Bir kere, emperyalist genişleme Alman tekelci sermayesinin ortak ihtiyacı ve talebiydi. Ayrıca, büyük sermaye bu kriz günlerinde işçi hareketini ezdiği için Hitler'e müteşekkirdi. Nihayet, Nazi Partisi'nin en büyük destekçilerinden büyük elektro-kimya tekeli IG Farben, Dört Yıllık Plan'ın hem hazırlanmasında, hem de uygulanmasında kendi adamlarıyla işin bütünüyle içindeydi. Yani farklılık Naziler ile sermaye arasında değil, tekelci sermayenin kendi içindeydi. Alman emperyalist sermayesi, kendi içinde bazı geçici sürtüşmelere rağmen, Dört Yıllık Planla yeni bir sermaye birikimi patikasına giriyordu. Schacht 1937 Kasım'ında görevden alınacak, yerine Göring'in adamlarından Dr. Funk getirilecektir.

Burada en önemli nokta Almanya'nın dünya pazarının tahditlerinden bir ölçü-

---

19 Bunun bir sonucu, Keynes'in ve Keynesçilerin Hitler'in ekonomi politikalarına sempati ile yaklaşmaları olmuştur. Keynes, *Genel Teori* başlığını taşıyan başyapıtının 1936 tarihli Almanca basımına yazdığı Önsöz'de şöyle diyordu: "Elinizdeki kitabın geliştirmeye çalıştığı hasıla teorisi, bir bütün olarak, serbest rakebet ve yaygın bir laissez-faire uygulaması koşulları altında verili bir hasılanın üretim ve bölüşümü teorisine kıyasla totaliter bir devletin koşullarına çok daha kolay uyarlanabilir." Llewelyn H. Rockwell Jr., "Hitler's Economics", <https://mises.org/library/hitlers-economics>, 28 Haziran 2012. Keynes'in kendi teorisinin "totaliter bir devlet" koşullarında daha kolay uygulanabileceğine dair Alman ekonomistlerine uzattığı el bızce oldukça açıktır. Ama Keynes taraftarları bunu Keynes'in Alman Tarihçi Okulu taraftarlarını ikna etmek üzere yaptığını ileri sürmektedirler.

de bağımsızlaşmasıydı: Ta Büyük Harp'ten beri Alman ekonomisi dünya pazarının kapislerine mahkûm olmuş, 1923'te tarihin kaydettiği en büyük hiperenflasyonun pençesine düşmüş, 1929'dan itibaren ise büyük bir işsizlikle toplumsal bir kriz haline dönüşen aşırı sermaye birikimi dolayısıyla çökmenin eşğine gelmişti. Elbette, üretici güçlerin tekil ülkelerin sınırlarını çoktan aştığı, dünya ekonomisinin derin bağlarla bütünleştiği bir dünyada tek bir ülkenin sınırları içinde dünya pazarından istikrarlı biçimde bağımsızlaşmak olanaksızdır. Nazilerin bu soruna yanıtı, ölçüğü büyütmektir. Nazi ekonomik terminolojisinde bu sorunun cevabı *Grossraumwirtschaft* olarak anılır, yani "Büyük Alan Ekonomisi".²⁰ Şimdi bu tür ekonomiye geçişin hangi yöntemlerle gerçekleştirildiğine bakacağız.

5. Savaş ekonomisi, ekonomik savaş

Silahlanma ve savaş ekonomisi üzerine yerleşen bir ekonomi, her şeyden önce devlet siparişleriyle beslenmiş bir ekonomi demektir. Dünya ekonomisi derin bir depresyon içindeyken, New Deal politikaları sayesinde bir ölçüde toparlanmış Amerikan ekonomisi bile 1937 yılında yeniden durgunluğa girmişken, Alman ekonomisi kamu harcamalarının kamçılayıcı etkisi altında hem kapasite kullanımında, hem istihdamda, hem de hammadde tedarikinde darboğazlara girmeye başlamıştı. Ekonomik krizin Almanya'da en derinden yaşanmakta olduğu 1931-32 döneminde altı milyondan fazla işsiz varken, 1938'e gelindiğinde Almanya çoktan tam istihdam denecek bir aşamaya ulaşmış, hatta işgücü kıtlığı içine düşmüş durumdaydı.²¹ Tam istihdam işçi sınıfına bir pazarlık gücü kazandırıyor, faşist devletin siyasi ve sendikal koşullarına rağmen bu güç kendini hissettiriyordu. 1936-37'den başlayarak toplumsal huzursuzluk, Hitler'in ta Kasım devriminden beri en büyük korkusu olan bir işçi sınıfı isyanı ile karşılaşma kaygısını depreştiriyordu.²² Bunun anlamı, işçi sınıfının ihtiyaçlarına daha fazla yanıt verebilmek için ülkenin tarım alanında hammadde ihtiyacının yanı sıra gıda maddesi tedarikinin de artırılması gerektiği idi. Öte yandan, tarımsal hammadde ve gıda maddeleri ithalatı için ihracat yapmak gerekiyordu. Bu da yeni pazarlara ihtiyaç demektir. Yani Dört Yıllık Plan ile kurulan ekonomik yapı, mantığı gereği "Büyük Alan Ekonomisi"ni çağırıyordu. Almanya'nın *Lebensraum*'a ihtiyacı vardı. Modern üretici güçler veri iken otarşı ancak "Büyük Alan Ekonomisi" ile mümkündü.

Kısacası, Almanya'nın dışarıya doğru genişlemesi gerekiyordu. Savaş ekono-

20 Alan S. Milward, "Fascism and the Economy", Walter Laqueur, *Fascism. A Readers' Guide*, Berkeley: University of California Press, 1976.

21 Bkz. Charles Bettelheim, *Nazizm Döneminde Alman Ekonomisi. Kapitalizmin Çöküşünün Bir Görünümü*, çev. Kenan Somer, Ankara: Savaş Yayınevi, 1982, s. 206.

22 Bu analiz, İngiliz Marksist tarihçisi Tim Mason'a aittir. Aktaran Ian Kershaw, *Nazi Dictatorship*, s. 103-106.

misi, ekonomik savaşı gerektiriyordu. Sömürge açlığı içindeki Alman emperyalizmi açısından Hitler'i bir önceki turda, yani Birinci Dünya Savaşı'nda Kayzer'in arayışından ayıran, İngiliz sömürgelerine göz koymak yerine Almanya'nın tek bir ülke olarak Doğu Avrupa'yı ve ardından Rusya'yı (yani artık Sovyetler Birliği'ni) yutmasını stratejisinin merkezine almış olmasıydı. *Mein Kampf*'ın (Kavgam) İkinci Kitabı'nda şöyle yazıyordu:

Biz Nasyonal Sosyalistler, savaş [Birinci Dünya Savaşı-ss] öncesi dönemdeki dış politika eğilimimizin altına bilinçli biçimde bir çizgi çekiyoruz. Almanların güneye ve batıya doğru dur durak bilmez hareketine son veriyoruz, bakışımızı doğudaki topraklara çeviriyoruz. Uzun bir aradan sonra nihayet savaş öncesi dönemin sömürge ve ticaret politikasından koparak geleceğin toprak politikasına geçiyoruz.

Bugün Avrupa'da topraktan söz ediyorsak, öncelikle Rusya'yı ve onun sınır bölgelerindeki vasal ülkelerini getirebiliriz aklımıza. (...) Rusya uzun yüzyıllar boyunca üst yönetici katmanlarının Germanik çekirdekten beslendi. Bu çekirdek bugün bütünüyle imha edilmiş, tükenmiş olarak düşünülebilir. Yerini Yahudi almıştır. (...) Yahudi asla bir örgütlenme unsuru olamaz, ancak bir çürüme (dekompozisyon) mayası olabilir. Doğudaki dev imparatorluğun çöküşü olgunlaşmış bulunuyor. Rusya'da Yahudi hâkimiyetinin sonu, Rusya'nın bir devlet olarak sonu olacaktır...²³

Bu strateji değişikliğinde, Hitler'in çok uzun bir süre boyunca Bolşevizme karşı savaşta Britanya ile ittifak içine girme umudunu terk etmemesi muhtemelen en önemli rolü oynamıştır. Nazi devleti, Doğu Avrupa ve Balkanları hızla ele geçirme yönelişini ne kadar Alman ulusunun birliği türünden bir ideolojik gerekçeye bağlamış olsa da, asıl harekete geçirici faktör buydu. 1938-39 yıllarında Almanya'nın ardi ardına, Hitler'in esas memleketi olan Avusturya'yı (*Anschluss*), Çekoslovakya'yı (burada gerekçe Almanların çoğunluk olduğu Südetler bölgesi idi) ve Polonya'yı (burada da Danzig Koridoru diye bilinen bölgedeki Alman haklarıydı bahane) işgal etmesi, Büyük Alan Ekonomisi'nin kuruluşunda başlangıç hamlelerini oluşturuyordu. Dünya savaşının başlamasıyla birlikte Doğu Avrupa'nın geri kalanı (Macaristan, Romanya vb.) ve Balkanlar Almanya'nın yeni ekonomik sömürgeleri haline gelecekti.

Nazi sömürgeciliğinin karakterinin iyi anlaşılması gerekir. Naziler işgal ettikleri ülkelerin her türlü ekonomik olanaklarını yağmalamalarının yanı sıra yerli işgücünü köleliğe benzer koşullarda çalıştırıyorlardı. Nazizm'in Alman işçi sınıfını kontrol yöntemlerinden biri, Alman tekelci sermayesine ülke dışında sağladığı çok yüksek artık değer oranına dayanan sömürü olanakları sayesinde ülkede tam istihdamı sağ-

23 Kershaw, *Hitler*, s. 155.

lamanın ve asgari bir geçim düzeyini temin etmenin koşullarını yaratmaktı.²⁴ Başka türlü ifade edecek olursak, Alman milliyetçiliği Nazizmin iktidara gelmesinde çok önemli bir rol oynadığı gibi, daha sonra da Alman emperyalizminin hedeflerine ulaşmasında belirleyici bir yönetici ilke olmaya devam ediyordu. Milliyetçi ekonomik uygulama, Alman proletaryasını proleter konumunun yerine Alman konumunu benimsemeye doğru iten bir güçtü. Kısacası, faşist milliyetçilik anlaşılmadan faşizmin, özellikle Nazizm'in anlaşılması olanaklı değildir.

6. Yahudiler, işçiler, Bolşevikler

Nazizm'in bir *volkgemeinschaft* (ulusal ya da etnik topluluk) kurma programı bu bağlamda ekonomik programıyla ayrılmaz biçimde iç içe geçmiştir. Ne Almanların üstün ırk olduğu iddiası ne de Yahudi düşmanlığı Hitler'in kaprisi değildir. Milliyetçiliğin faşist biçimi, ırkçılık, başka ulus ve "ırk"ların aşağılanması, hatta yok edilmesi, emperyalizmin yarattığı bir ihtiyaçtır. Kriz içindeki tekelci sermayelerin, sistemi kurtaramadıklarını kavradıklarında kendilerini kurtarma arayışına giriştikleri zaman başvurmak zorunda kaldıkları bir ideolojidir.

Alman ulusunun üstünlüğü teorisine dayanan Nazi milliyetçiliği, birden fazla işleve sahipti. İlkın, Almanya'nın sınıf temelinde bölünmesinin yerine sınıfların ulus temelinde birleşmesine yaslanarak öteki uluslara karşı düşmanlığı sınıflar arası birliğin harcı haline getirmeyi amaçlıyordu. Öte yandan, ırkçılık, aynı zamanda Almanya'nın öteki Avrupa uluslarını boyunduruğuna alması için çok elverişli bir ideolojik gerekçeydi. Yani muhalefette Alman toplumunu sınıflar temelinde değil ulusal temelde yeniden biçimlendirmeyi hedefleyen milliyetçilik, bir kez iktidara geçtikten sonra Alman toplumunu öteki uluslara karşı çılgın bir düşmanlık içine sokma işlevini taşıyordu.

Yahudi düşmanlığı, Avrupa'nın tarihi gelişmesi içinde, bu aklını yitirmiş ırkçı milliyetçiliğin neredeyse "doğal" bir yol arkadaşı idi. Bir kere, sınıf dayanışmasının yerine geçirilecek "ulusun birliği" bakımından bir "iç düşman" elbette büyük yarar sağlayacaktı. Yahudi düşmanlığı (anti-Semitizm) bu bakımdan büyük bir kozdu,

---

24 Nazi rejiminin Alman işçi sınıfı üzerinde ekonomik alanda yarattığı etkiler konusunda kaynaklar birbirleriyle çok tutarlı olmayan bilgiler vermektedir. Bizim konumuz bu olmadığı için buraya girmiyoruz. Ama kabaca belirtelim ki, başlangıçta Alman tekelci sermayesinin talepleri doğrultusunda Naziler işçi sınıfının haklarına ve ücretlerine büyük bir saldırı başlatmış, işçi sınıfı ciddi bir dizi kayıp ve yoksullaşma yaşamıştır. Ne zaman ki, kamu yatırımları ve silahlanma harcamaları sayesinde Alman ekonomisi krizden toparlanmaya ve işgücü piyasasında işçi kıtlığı yaşanmaya başlamıştır, koşullar bir ölçüde değişmiştir, ücretlerde de yukarı doğru bir kıpırdanma başlamıştır. Saptanması güç gibi görünen, bunun derecesidir. Ücretler meselesi bir kenara konulduğunda bile, işgünü bütün aşamalarda çok uzun tutularak mutlak artı değer sömürüsü yüksek düzeylere taşınmıştır. Bu son noktayı Sohn-Rethel vurguluyor. (Jane Caplan, "Afterword", Sohn-Rethel, *German Fascism*, s. 165.)

çünkü büyük kitleler arasında zaten var olan bir ulusal (dinsel) önyargıyı temel politik doğrultunun bir unsuru olarak ele alıyordu. İkincisi, Yahudilerin mallarının yağmalanması, “Ari” ırktan bütün Almanların yararlanabileceği olanaklar yaratacaktı. Sermayenin ve ekonominin “Arileştirilmesi”, yani Yahudilerin hem zorla, hem zor dışı ekonomik yöntemlere başvurularak mülksüzleştirilmesi, meta ve para ticaretinde özel olarak uzmanlaşmış bir halkın varının yoğunun “Ari” Almanların eline geçmesi anlamını taşıyordu. Bundan Alman tekelci sermayesinin memnun olacağına kuşku yoktu, ama mesele bununla sınırlı değildi. Yahudi küçük dükkân sahiplerinin ve küçük işletmecilerinin malları aynı zamanda Nazizmin en büyük desteğini oluşturan Alman küçük burjuvazisi için de büyük bir ödüldü.

Ama “Yahudi sorunu” Almanya’ya özgü bir sorun değildi. Eşitsiz biçimde de olsa Avrupa sathına yayılmış, hatta Amerika’da bile var olan bir ulusal ve dinsel topluluktan Yahudiler. (Asya ve Afrika ülkelerinde de belirli bir varlıkları mevcuttu, ama marjinaldi.) Dolayısıyla, Nazizm Yahudileri aynı zamanda Avrupa çapında bir sorun olarak ele alıyordu. Hitler için Doğu’nun, özellikle Polonya ve Rusya’nın Yahudileri hayati bir önem taşıyordu. Bunlar Nazilerin işgal edecekleri ülkelerde kuracakları kölelik sisteminin hem geçici işgücü, hem de yeni topraklardaki halkları da bölerek Yahudi olmayanları kendi yanlarına kazanmanın bir bahanesiydi. Yahudilerin gaz odalarında can verdikleri en ünlü toplama kamplarının (mesela Auschwitz, mesela Treblinka) Polonya’da olduğu unutulmamalıdır.

Yahudi düşmanlığının bir yararı da, Nazi yönetiminin yabancı finans çevrelerini, özellikle Amerikan ve İngiliz finans sermayesini, Almanya’ya karşı düzenlenen “uluslararası Yahudi komplosu”nun ana oyuncularından biri olarak sunabilmesi, böylece halkın dikkatini dünya çapında finans kapitalden yine bir “ulusal” aktöre çevirmesi ve aynı anda Alman kodamanlarını temize çıkarması olmuştur. Faşizmin sözde anti-kapitalizmi burada yabancı kapitalizme karşı olmaya dönüşmektedir. Göbbels, amaçlarının “gelecekte Almanya’nın yeryüzünün proleterleri olmaktan çıkması” olduğunu söyleyebilmektedir.²⁵ Elbette Versay’ın dayattığı tazminatların finansmanı dolayısıyla yabancı finans sermayesinin Almanya’nın gelişimi üzerinde güçlü etkisi, bu bakımdan Hitler’in eline oynamıştır.

İşçi sınıfı düşmanlığı, Nazi stratejisinin milliyetçilikle birlikte en önemli ikinci unsurudur. Nazizm elbette tek tek işçilere düşman değildir. Yıkamak istediği işçi sınıfının bütün bağımsız örgütleridir. Trotskiy’in parlak saptamasıyla, Nazizm işçi sınıfı demokrasininin var olan bütün kurumlarını yerle bir etmek için çalışır.

Bu kavşakta faşizmin tarihi rolü devreye girer. Faşizm, proletaryanın hemen üstünde bulunan ve onun saflarına itilecekleri konusunda daimi bir dehşet içinde yaşayan sınıfları ayağa kaldırır; finans kapitalin parasıyla ve resmi hükümetin

25 Aktaran: Guérin, *Fascisme*, s. 80.

koltuğu altında bunları örgütler ve askeri düzene sokar ve en devrimcisinden en muhafazakârına kadar proleter örgütlerini kökünden yok etmeye yönlendirir. Faşizm sadece bir cezalandırma, kaba kuvvet, polis terörü sistemi değildir. Faşizm, burjuva toplumunda proleter demokrasinin bütün unsurlarını sökü� atmaya dayanan özgül bir hükümet sistemidir. Faşizmin görevi sadece Komünist öncüyü yok etmekte değil, sınıfın tamamını zorla bir dağılmışlık durumunda tutmaktır. Bu amaç için işçilerin en devrimci kesiminin fiziksel imhası yetmez. Aynı zamanda bütün bağımsız ve gönüllü çalışmaya dayalı örgütleri ezmek, proletaryanın bütün savunma mevzilerini ayaklar altına almak, Sosyal Demokrasi ve sendikalarca üç çeyrek yüzyıldır elde edilmiş ne varsa kökünden yıkmak gereklidir. Çünkü son tahlilde, Komünist Partisi de bu kazanımlar üzerinde yükselmiştir.²⁶

1930'lu yıllarda faşizmin daha iyi, daha ayırt edici bir tanımını yapmak olanaksızdı. Bu 2000'li yıllara kadar da böyle kaldı. Bundan çıkarılması gereken sonucu da açık açık dile getirelim: **Faşizm teorisinde en ileri pozisyonu Trotskiy'in teorisini temsil eder.**

Faşizmin burjuva toplumu içindeki işçi demokrasisine böylesine vahşice saldırmasının nedeni, kapitalist emperyalizmin kriz içinde debelenmesine karşı bir çözüm olarak doğmuş olan Nazizm'in öncelikle Alman tekeli sermayesinin sömürü olanaklarını keskin bir şekilde yükseltme hedefidir; ama aynı zamanda **örgütlü** işçi sınıfının bütün dünyaya felaket taşıyan bir barbarlığın önündeki en büyük tehdit olduğunun da bilincidir. İşçi sınıfı, kapitalist toplumun burjuvazi dışındaki en örgütlü, en sınıf dayanışmasına yatkın, en kolektif alışkanlıklara sahip bu sınıfı, emperyalist çıkarılardan bağımsız bir iradeye sahip olarak varlığını sürdürdükçe milliyetçiliğe, ırkçılığa ve savaşa dayanan bu tür bir politika önünde kaçınılmaz olarak potansiyel bir tehdit olarak yükselecektir.²⁷ Yahudi düşmanlığıyla ve "üstün ırk" safsatasıyla

26 Leon Trotsky, "What's Next?", *Struggle Against Fascism*, a.g.y., s. 144.

27 İşçi sınıfının faşizme karşı muhalefeti Nazizm döneminin çok zor koşullarına rağmen bazen inanılmaz biçimler altında devam etmiştir. Bkz. Kershaw, *Nazi Dictatorship*, 232-34 ve 242-44. Anarko-komünist-Trotskist tarihçi ve militan Daniel Guérin, Nazi Almanyası'nı ziyaretinde edindiği izlenim ve deneyimlerini faşizmi teorik olarak incelediği kitabının ilk cildinde özetlemiştir: Daniel Guérin, *La peste brune. (Sur le fascisme I)*, Paris: Petite Collection Maspero, 1969. [Türkçesi: *Kahverengi Veba (Faşizm Üzerine I)*, çev. Bülent Tanör, İstanbul: Habitus, 2012.] Kitabın 14., 15 ve 16. Bölümleri, sosyal demokrat ve komünist işçilerin derinden derine yaptığı illegal çalışmalarını somut yaşamışlıklar olarak anlatmak bakımından çok değerlidir. (Türkçe basımda bölüm numarası yoktur. İlgili sayfalar 117-131 arasındadır.) Ne var ki, bu kısa aktarım şöyle bitiyor: Guérin, bir komünist militanla konuşurken geleceği sorunca, muhabatı "kararsız bir ifadeyle iç çekiyor" ve ekliyor: "Her şey Moskova'ya bağlı!" (Türkçe basımda s. 130-31). Moskova'nın bu konuşmanın yapıldığı 1933 Mayıs'ından sonra yaptıklarını hepimiz biliyoruz. Ancak Sovyetler Birliği 1941'de Nazi Almanyası ile bir ölüm-kalım savaşına girmek zorunda kalınca, proletaryanın bu kalesi Nazizm'in yıkılmasında esash bir rol oynamaya girişecektir.

güçlendirilmiş Alman milliyetçiliğinin ilk işlevinin tam tamına işçi sınıfının kolektif dayanışma kuruluşlarının yeni bir “birlik” temelinde dağıtılması olduğunu görmüştük.

İşçi sınıfının çok güçlü örgütlere sahip olduğu Almanya’da (ve ondan biraz daha geriden gelse de İtalya’da) bu örgütlerin dağıtılması, sınıfın gücünün atomize edilmesi öyle devlet emriyle kolay yapılabilecek bir şey değildir. Bu yüzden ki, faşizm başta küçük burjuvazi olmak üzere halk sınıflarından (pleblerden) örgütleyebileceği bütün unsurları (küçük burjuvazinin geniş kitleleri, işsizler, güvencesiz işçiler, lumpenler, tabii ki muharip gaziler vb.) bir araya getirir. Bu kitlelerin ekonomik ve/veya toplumsal kriz karşısındaki çaresizliklerini örgütlü işçi sınıfına karşı bir saldırganlık politikası aracılığıyla hareketlendirir. Paramiliter örgütlenmeler (SA ve SS) oluşturarak grev kırıcılığına girer, sendikalara saldırılar düzenler. Bu amaçla var olan muharip gazi örgütlerinden (*Freikorps*) yararlanır.

Faşizmin “derin toplumsal kökleri olan bir kitle hareketi karakteri”ni ilk saptayan Marksistlerden biri, Rosa Luxemburg’un ve Karl Liebknecht’in yakın çalışma arkadaşı, Alman sosyalist Clara Zetkin olmuştur.²⁸ Bu kitle hareketi içinde küçük burjuvazinin oynadığı rolü ise erkenden teşhis edenlerden biri 1920’li yılların başında faşizmin yükseliş ve erken iktidar döneminde İtalya Komünist Partisi’nin önderi Antonio Gramsci’dir:

Çünkü faşizm henüz başlangıç evresinde bu krizin toprağı üzerinde boy atmış ve gelişmiş, çünkü faşizm proletaryaya karşı mücadele etmiş, örgütlenmesinin gücü sayesinde kapitalist krizin darbelerine karşı durabilmiş, onları hafifletebilmiş olan işçi sınıfına nefret dolu olan küçük burjuvazinin bilinçsizliğini ve ahmaklığını istismar ederek ve örgütleyerek iktidarı ele geçirmiştir.²⁹

Küçük burjuvazinin harekete geçirilmesinin faşizmin gücünün temeli olduğu fikri, Trotskiy’in 1930’lu yılların başlarında yaptığı faşizm analizinin merkezinde yatar.³⁰ Erken aşama teorisyenlerinden Alman Arthur Rosenberg de faşizmin kitle-sel bir hareket karakterini döne döne vurgulamıştır.³¹ Erken bir başka analiz, anar-ko-komünist-Trotskişt tarihçi ve militan Daniel Guérin de 1936 tarihli kapsamlı çalışmasında aynı yaklaşımı sergiler.³² Ama bütün bu teorisyenler, küçük burjuva

28 Aktaran: Nicos Poulantzas, *Fascism and Dictatorship. The Third International and the Problem of Fascism*, Londra: NLB, 1974, s. 51 ve 51n. Ayrıca bkz. Renzo de Felice, *Le interpretazioni del fascismo*, Roma: Editori Laterza, 1977, s. 158-59.

29 Antonio Gramsci, “La crisi italiana”, *Scritti scelti*, der. Marco Gervasoni, Milano: Radici BUR, 2007, s. 256.

30 *Struggle Against Fascism*, a.g.y.

31 Rosenberg, “Fascism as a Mass-Movement”, a.g.y.

32 *Fascisme et grand capital*, a.g.y.

kitlelerin proletaryaya karşı mücadelede önemine işaret etmekle birlikte faşizmin tekelci sermayenin dizginsiz diktatörlüğü olduğunu da ısrarla vurgulamışlardır.

Bu son noktanın açık biçimde vurgulanması, Nazizmin ve faşizmin tekelci sermayeden bağımsızlığını ileri sürecek her türlü kuşkucu yorumun kesin biçimde reddedilmesi gereklidir. Bunun için Nazizmin Marksist olmayan en önemli tarihçilerinden birine başvurmak yeterli olacaktır:

[Nazizm üzerine araştırmalar], **hem Marksist olan, hem de Marksist olmayanlar**, kapitalizmle Nazizm'in yükselişi arasında genel olarak iki yapısal bağı kabul eder. Birincisi, sanayi elitinin bağrında güçlü kesimlerde Nazilerin atılımından çok önce, öncelikle işçi sınıfının bastırılması sayesinde kârlılığı yeniden yükseltecek daha makbul bir otoriter çözüm uğruna Weimar Cumhuriyeti'ni tasfiye etme yönünde artan bir istekliliğin mevcut olduğu açıktı. İkincisi, 1930'lu yılların başındaki ekonomik krizin böldüğü ve şaşkın bıraktığı sanayi sektöründe, Nazilere karşı sempatisi olmayan sermaye kesimlerinde dahi derinleşen durgunluk içinde kapitalist sistemin kendini yeniden üretebilmesi için gerekli siyasi çerçeveyi sağlayabilmek amacıyla Nazilerin hiç olmazsa iktidar ortağı olmasına hoşgörülle yaklaşılmasına gittikçe daha gönüllü bir yaklaşım vardı.³³

Bu gönüllülük, Naziler iktidara geçtikten ve giderek bir iktidar tekeli kurduktan sonra ve savaş döneminde de devam eder. Aynı tarihçi, Alman sermayesinin, Nazilerin yağma, sömürü, imha ve kitlesel katliam politikasında **sonuna kadar** ortaklığının ve işbirliğinin sürdüğünü vurgular. Ordu içinde bile kısmi bir tepki vardır, sermayede yoktur!³⁴

Nazilerle Alman yüksek burjuvazisinin ve (ordu komuta kademesi de dâhil) yüksek devlet bürokrasisinin hâkim sınıf politikalarını nasıl bir tartışma, mücadele ve sonunda uyuşma içinde belirlediğini, ülkenin büyük sermaye gruplarının da içinde yer aldığı bir büyük burjuva kuruluşunda çalışırken içinden yaşamak bakımından Marksistler arasında özel bir konuma sahip olan Alfred Sohn-Rethel şöyle hikâye ediyor. Dönem 1935 sonunda, SSCB ile savaşın planlandığı tarihte (1939 baharı) başlatılabilmesi için silahlanma ekonomisinin temposunun iki katına çıkarılmasının tartışıldığı dönemdir:

Bu ikilem ekonominin bilgi sahibi bütün çevrelerinde heyecan yaratmıştı: bankalar, büyük şirketlerin yönetim kurulları, tröstlerin direktörleri ve politik departmanları, büyük toprak sahibi çiftçiler, Bendlerstraße'de görev yapan subaylar. Berlin yüksek sosyetesinin sosyal faaliyetlerinde tek konuşma konusu oluyordu.

33 Kershaw, *Nazi Dictatorship*, s. 55-56. Vurgu bizim.

34 A.g.y., s. 76-77.

Durumun eşi benzeri olmayan niteliği şuydu ki, tartışmanın konusunun önemi Alman yüksek burjuvazisinin yönetici katmanlarını olayları kaderciler tarzda kabul etme tavrından sarsarak uzaklaştırıyor ve onları bir pozisyon belirleme zorunluluğuyla yüz yüze getiriyordu—sanki Reich’in politikaları yeni baştan düşünülebilirilmiş, sanki Hitler’e ve partisine devredilen iktidar geri alınabilirilmiş, sanki bütün gelişme toptan bir gözden geçirmeye müsaitmiş gibi. Ansızın eleştiri ve tartışmanın önündeki bütün baraj kapakları açılmış gibiydi. Her şey yüksek sesle konuşuluyordu: Nazilerin aşırılıkları, vasıfsızlıkları ve kendine pek güvenen ki-birli havaları, insanı zıvanadan çıkaracak yolsuzlukları, düzenbazlıkları, zimmet ve ihtilasları, suçları, o saçmalıklarla dolu tehlikeli Nazi ideolojileri, ırkçı politikalarındaki cinnet.

Bu çığınca tartışmanın nasıl sona erdiğini tahmin etmek zor değil. Führer karar verir: Silahlanma temposu iki katına çıkarılacaktır. Burjuvazinin ve ordunun saflarında, rejimin “cinneti”ne karşı isyan etme tehditlerinden eser kalmamıştır.³⁵

Nazilerin işçi sınıfı üzerinde çalışması, daha muhalefetteyken başlar. 1928’de NSBO olarak adlandırılan Nasyonal Sosyalist İşçi Hücreleri kurulur. Bunlar daha ziyade küçük ve orta boy işletmelerde güç kazanır. 1933’te Hitler iktidara yükseldikten sonra Reichstag yangını sendikalara karşı büyük saldırı için mazeret oluşturur. Nazilerin denetiminde düzenlenen 1 Mayıs kutlamaları sonrasında sendikalara ve mallarına el konulur. Dr. Robert Ley yönetiminde Nazilerin organik bir uzantısı olarak İşçi Cephesi kurulur. 1934 yılı Ocak-Ekim ayları arasında da bağımsız sendikalar peyderpey kapatılır. İşçiler “işletme topluluğu” adını taşıyan ve patronun da içinde yer aldığı kuruluşlarda disiplin altına alınır. Hem patronların, hem de işçilerin yer aldığı bu tür korporatist yapılar, İtalyan faşizminde daha da yaygındır. Bundan böyle “hakem” kurumu her türlü toplu sözleşmenin yerini alacaktır.³⁶

Nihayet, Nazizmin en büyük düşmanına geliyoruz: Bolşevizm. Hitler’in politik hayatının büyük takıntısı Almanya’nın Kasım devrimidir. Ülkenin Büyük Harp sonrasında yaşadığı bu şanlı devrimin Alman ulusunun en büyük düşmanı olduğu inancına sahiptir. İşçi sınıfı korkusu, sadece tekelci sermayenin ekonomik çıkarlarına bağlılığından değildir; aynı zamanda Bolşevizmin, komünizmin günü geldiğinde, devrimci bir durum doğduğunda işçi sınıfının bağrında büyük bir güç olacağını yaşayarak görmüş olduğu içindir. İşte bu yüzden Sovyetler Birliği de Nazizm için en büyük düşmandır. Kapitalist emperyalizmin her türlü ekonomik ve politik krizi aşmasının koşulu olarak Sovyetler Birliği’ni yıkmanın gerekli olduğu inancı, Nazizm’in temelinde yatan ana fikirlerden biridir. Bu bakımdan Sovyetler Birliği’nin 1939 Molotov-Ribbentrop Paktı’nın çiğnenerek 1941’de işgal edilmesi,

35 Sohn-Rethel, *German Fascism*, 99-101.

36 Guérin, s. 174-78.

aslında Hitler'in savaşının en önemli, en vazgeçilmez amacının yerine getirilmesidir.³⁷

Öyleyse, Sovyetler Birliği'nin işgali ve Rusya'nın Alman hâkimiyetine alınması, Nazizm açısından, öteki sömürgelerinden farklı olarak ikili bir anlam taşır: Bir yandan, Rusya muazzam doğal zenginliği ve geniş işgücü ile sömürgelerin en büyüğüdür. Hitler'in Sovyet toprakları hakkında kurduğu düşler tam anlamıyla Britanya-Hindistan öyküsünün tekrarı karakteri taşır. Ukrayna ve Volga bölgesi, Avrupa'nın tahıl ambarı haline getirilecek, Thuringia'dan yoksul Alman işçi sınıfı aileleri, Harz dağlarından yoksul köylüler buralara yerleştirilerek koloniler halinde üretim yapacak, Kırım bütün Almanların Volkswagen'leriyle tatile gidecekleri Fransız Riviera'sı misali bir sayfiye olacaktır vb.³⁸ Bir yandan da, Sovyetler Birliği'nin yıkılması, Alman emperyalizminin sınıf düşmanına nihai darbeyi vurarak geleceğini güvenceye alması demektir.

İlginç biçimde Yahudi düşmanlığı burada da işe yarar. Marx'tan Trotskiy'e ve Rosa Luxemburg'a büyük Marksistlerin önemli bir bölümünün Yahudi olmasının da olanaklı kıldığı bir tarihsel bağlamda, Nazi yönetimi Bolşevizmi dünya çapında bir Yahudi komplosu olarak sunar, aynı propaganda içinde hem Yahudiliğe, hem de Bolşevizme vurur, her birini ötekine düşmanlığı güçlendirecek bir gerekçe olarak kullanır. Ama aynı zamanda, burada Hitler'in ve Nazilerin kurduğu kapsamlı dünya görüşünün en zayıf halkasıyla karşılaşırız. Çünkü Amerikan ve İngiliz finans kapitali de Yahudi'dir, onun düşmanı olan Bolşevizm de!

Özetleyecek olursak, gerek Yahudi düşmanlığı, gerek işçi sınıfına karşı saldırgan tutumu, gerekse Bolşevizm paranoyası, Nazi ideolojisinin yan öğeleri, halkı uyutmak üzere geliştirdiği süsler, gerçek mücadeleden kopuk fanteziler değil, Nazi stratejisinin asli, vazgeçilmez öğeleridir.

7. Barbarlık

Nazi iktidarı, 20. yüzyılda uygarlığın ulaştığı en ileri aşamada barbarlığın insanın dünyasına geri dönüşüdür. Bu rejimin suçları tipik emperyalist savaş ve burjuva diktatörlüğü suçlarını içerir, ama onları katbekat aşar.

Nazizm'in Almanya'daki siyasi hasımlarına reva gördüğü baskıyı, işkenceleri ve cinayetleri, kendini koruma çabası içinde çırpınan bir kapitalizmin ve emperyalizmin derece olarak ileri bir düzeye ulaşmış olağan suçları sayabiliriz. Nazizm sadece bunlardan ibaret olsaydı bir "barbarlık" olduğunu söylemek için bir neden olmazdı. Son derecede "modern" bir rejim olduğunu bile söyleyebilirdik!

37 Bkz. Sohn-Rethel, *German Fascism*, s. 95: "... Rusya'ya karşı savaşa 1935 sonbaharı kadar erken bir aşamada kesin biçimde karar verilmişti. (...) SSCB'ye karşı savaş, Almanya'nın yeniden silahlanmasının temel askeri amacını oluştuyordu."

38 Kershaw, *Hitler*, s. 628-630.

Nazizm'i bir barbarlık olarak tanımlayan uygulamaları ve mantığı başka yerlerde aramak gerekir. Birincisi, Nazizm güçlüden başkasına hayat hakkı tanımayan, toplum-öncesi bir evrene, bir tür "doğa durumu"na geri dönüşü temsil eder. Nazilerin cinayetleri arasında az bilinen ama diğerlerinden hiç de daha az iğrenç olmayan bir uygulama "ötanazi programı"dır. Zihinsel engelliler başta olmak üzere, Alman ırkının geleceğine zarar verecek olduğu düşünülen kişiler, sistematik biçimde öldürülmüştür. Daha savaş öncesinde bile başlayan bu uygulamayla yüz binlerce Alman'ın hayatına son verilmiştir. "Ötanazi" uygulaması bir başka bakımdan da önem taşır. "Ötanazi" kurbanları genellikle bu amaçla kullanılan mobil gaz verme ünitelerinde öldürülmüştür. Yahudilerin daha sonra gaz odalarında katledilmesi, artizanal düzeyde başlamış bir uygulamanın modern kitle üretiminin yöntemleriyle "kitle kırımı" haline getirilmesinden başka bir şey değildir.

İkincisi, elbette Yahudilere uygulanan mezalimdir. "Yahudi sorunu"nu Avrupa çapında bir çözüme kavuşturacağını vaat eden Nazizm, bu konuda adım adım yürümüştür. Önce Almanya'da 1934'ten itibaren Yahudiler günah keçisi haline getirilmiş, 1938 yılının 9-10 Kasım gecesi yaşanan *Kristallnacht* (Kristal Gecesi) esnasında bütün ülke çapında Yahudilerin işyerleri ve evleri yağmalanmış, birçok yerde kitlesel katliamlar yaşanmıştır. Bu aşamadan sonra Almanya Yahudiler için tam bir cehennem haline gelmiştir. Polonya'nın işgali ile birlikte Yahudiler tehcir edilmeye başlanmıştır. (Daha sonra sadece Almanya'nın değil, işgal altındaki ülkelerin ve İtalya'nın Yahudileri de Doğu Avrupa'ya tehcir edilecektir.) Polonya giderek bütün Avrupa Yahudilerinin merkezi haline gelecek, Yahudi sorununun "çözümü"nü odak noktası olacaktır. Sovyetler Birliği'nin işgali ile birlikte Rusya Yahudileri tam anlamıyla bir süreklilik avı kurbanı haline gelir. Rus Yahudileri sorgusuz sualsiz katledilecektir. Bunun doruğu, örnek olayı, 1943'te iki gün içinde çoğu çocuk ve muharip olmayan kadın olan 43 bin Yahudi'nin Ukrayna'da Babi Yar'da soğukkanlı biçimde kitle kıyımına maruz bırakılmasıdır.

Savaşın bir aşamasında Yahudiler, özellikle Polonya'da³⁹, köle işgücü olarak da işlev taşımıştır. Nazi işgali karşısında en zayıf konumda bulunan nüfus kesimi elbette Yahudilerdi. Polonya başta olmak üzere Doğu Avrupa'da köklü bir anti-Semitik gelenek, yerli Hıristiyan nüfusun bir kesimini Nazilere dost kılıyor, Yahudileri de o denli avlanabilir hale getiriyordu. Bu yüzden başını kaldıramayacak kadar zor durumda bir proletarya yaratılmış oluyordu.⁴⁰ Plan, Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra Yahudilerin toptan engin Rus topraklarına gönderilerek canlarını çıkarana kadar köle olarak kullanılmalardı. Ama Sovyetler Birliği'nin Nazizme teslim olma-

39 Polonya'da çok yüksek bir Yahudi nüfusu vardı: İkinci Dünya savaşı döneminde bu nüfus 3,2 milyondtu. Toplam nüfus ise savaş başlamadan önce 30 milyondtu. Savaşta 6 milyon Polonyalı can verdi. Bunun 3 milyonu Yahudi soykırımı kurbanı idi.

40 Kershaw, *Nazi Dictatorship*, s. 76-77.

ması, bu planları suya düşürdü.

Yahudi sorununun çözümü için alternatif olarak bir süre boyunca Avrupa dışında bir sürgün yeri arandı. Filiştin tahmin edileceği gibi çözüm olasılıklarından biri olarak öne çıktı. Bu aşamada Siyonistlerin Nazilerle pazarlığa giriştikleri ve işbirliği yaptıkları genellikle gizlenen ama Siyonizmin karakterine ışık tutmak bakımından çok önemli bir tarihsel olgudur.⁴¹ Sık sık sözü edilen bir başka olasılık ise Afrika'daki Madagaskar adasıdır.

Ama bu sürgün projesinin gerçekleşmesi neredeyse olanaksızdı. Milyonlarca Yahudi'yi çoluk çocuk, genç yaşlı Filiştin'e ya da Madagaskar'a yollamak altından kalkılamayacak kadar pahalı, lojistik bakımdan başa çıkılması olanaksız bir operasyondur. Yahudilerin Almanya'dan ve daha sonra Batı ve Orta Avrupa'nın diğer ülkelerinden Doğu Avrupa'ya sevki bile büyük güçlüklerle gerçekleşmişti. Polonya ve daha genel olarak Doğu Avrupa Nazilerin bakış açısından ifade edilecek olursa, deyim yerindeyse, bir Yahudi deposu haline gelmişti. 1941 Kasım ayında Pearl Harbor baskını ertesinde Almanya, müttefiki Japonya'yı izleyerek ABD'ye karşı savaşa girince, yani savaş gerçek bir dünya savaşı haline gelince, "nihai çözüm" gündeme geldi. 1942 Ocak ayında Wannsee adlı bir gölün kenarında Nazi Partisi'nin önde gelenlerini bir araya getiren bir toplantıda "nihai çözüm"ün, yani yaygın kullanılan adıyla Holokost'un uygulamaya konulmasının kararlaştırıldığı tarihçiler tarafından genel bir kabul görür. Gaz odaları işlemeye başlayacak, sonunda İkinci Dünya Savaşı döneminde 6 milyon kadar Yahudi'nin sınai kitle üretimi yöntemleriyle katledilmesi insanlığın modern barbarlık tarihinde yerini alacaktır.

Üçüncüsü, Nazi ordusunun Sovyetler Birliği'ndeki savaş yöntemleri "barbarlık"tan başka terimle anılamaz. Alman düzenli ordusu *Reichswehr*'in dışında, SS bünyesinde kurulan özel birliklere (*einsatzgruppen*) verilen angajman kuralları düpedüz cinayet üzerine kuruludur. Sovyet komiserlerinin, partizanların ve Yahudilerin anında öldürülmesi emrini içeren bu kurallar sonucunda milyonlarca Sovyet vatandaşı başka savaşlarda savaş esiri düşebilecekleri koşullarda hayatlarını yitirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda Yahudi soykırımından çok söz edildiği halde Sovyetler Birliği yurttaşlarına karşı da soykırım benzeri bir uygulama yapıldığı söylenebilir. Sembolik bir örnek eklememize izin verilsin: Nazizmin en büyük katliam kampı olan Auschwitz'in ilk kurbanları Yahudiler değil, Sovyet savaş esirleri idi!⁴² Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırdığı 1941 baharından Kızıl Ordu'nun Berlin'e girdiği 1945 baharına kadar devam eden Sovyet-Nazi savaşında hayatını yitirdiği tahmin edilen Sovyet vatandaşı sayısı dudak uçuklatıcıdır: 20 milyon!

41 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ralph Schoenman, *Siyonizmin Gizli Tarihi*, çev. Aydın Pesen, İstanbul: Kardelen Yayınları, 1992, "Siyonizm ve Yahudiler" bölümündeki ayrıntılı bilgiler, s. 48-60.

42 Kershaw, *Nazi Dictatorship*, s. 141.

Hitler Bolşevizmin Batı uygarlığını yıkacağını, Alman ulusunun buna engel olmak zorunda olduğunu söylüyordu. Naziler Bolşevikleri, ataları olan “Asyatik” barbarların yöntemlerini kullanan canavarlar olarak resmediyordu. Batı uygarlığını değil genel olarak uygarlığı yıkımın eşiğine getirenin Nazilerin kendisi olduğu bugün tarihin çıplak bir gerçeğidir. Barbarlığın Asyatik veya Avrupai bir şey değil, ölüm aşamasına yaklaşan bir hâkim sınıfın ürünü olduğu da.

Bu bölümü, Trotskiy’den bir alıntıyla bitirmek istiyoruz.

Faşizm toplumun derinliklerini politikaya açmış bulunuyor. Bugün, yalnızca köylü kulübelерinde değil, aynı zamanda kentlerin gökdelenlerinde de yirminci yüzyılın yanı sıra onuncu ya da on üçüncü yüzyıl yaşanıyor. Yüz milyon insan elektrik kullanıyor ve de hâlâ işaretlerin ve şeytan çıkartma törenlerinin sihirli gücüne inanıyor. Roma’da Papa suyun mucizevi biçimde şaraba dönüşmesi konusunda radyodan konuşma yapıyor. Film yıldızları medyumlara gidiyor. İnsanın dehası tarafından yaratılmış mucizevi makineleri kullanan pilotlar kazaklarının üzerinde tılsımlarla dolaşılıyor. Ne kadar da tükenmez bir karanlık, cehalet, vahşet kaynakları varmış! Umutsuzluk bu insanları ayağa kaldırmış, faşizm ise onlara bir bayrak vermiştir. Toplumun normal gelişmesinin seyrinde bir ulusun organizmasından kültürel dışkı olarak çoktan tasfiye edilmiş olması gereken her şey şimdi boğazından dışarı fişkırıyor: kapitalist toplum hazmedilmemiş barbarlığı kusmakta. İşte size Nasyonal Sosyalizmin fizyolojisi.⁴³

Bu paragrafı buraya aldıysak, bunun nedeni sadece buradaki muhteşem edebi üslubu okurla paylaşma arzumuz değildir, her ne kadar o da bir rol oynamış olsa bile. Yıl 1933’tür. Nazizm iktidara gelmiş ama o eşi menendi görülmemiş barbar yüzünü henüz göstermemiştir. Bu tarihte, hatta 1940’ta öldüğünde, Trotskiy daha ötesini söyleyemezdi. Nazizmin bir barbarlık olduğunu saptamıştır, bu yeterlidir. Bugün yaşanmış tarihe yaslanma ve geriye bakma olanağımız olduğu için, biz çok daha fazla veriye sahibiz; öyleyse, daha ileriye gitmeli, insanlığı daha da acil çağrılarla uyarmalı, örgütlenmeli ve yeniden yükselişe geçen faşizme karşı mücadele etmeliyiz.

8. İtalyan faşizmi hakkında bir not

Bu yazıda klasik faşizmin model ülkesi olarak Nazi Almanyası’nı alacağımızı daha en baştan, metodolojik önermelerimizin bir parçası olarak belirtmiştik. Nitekim yazının hemen hemen bütününde, genel önermelerimizi Almanya örneği üzerinden örneklendirmiş ve doğrulamış bulunuyoruz. Ama yine metodolojik

43 “What is National Socialism?”, *Struggle Against Fascism*, s. 405.

önergeler bölümünde, İtalyan faşizminin de Nazizm'den sonra örnek ülke olarak ikinci sırada geldiğini belirtmiştik. Şimdi İtalya'ya kısaca da olsa bakarak, Nazi Almanyası örneğinden ulaştığımız sonuçların bir sağlamasını yapmaya yöneliyoruz.⁴⁴

İtalyan faşizmini önemli kılan birkaç noktadan biri, elbette tarih sahnesine çok erken çıkmış olmasıdır. 1922 Ekim ayında "Roma Yürüyüşü" adıyla bilinen bir çıkartma sonucunda iktidara gelen Benito Mussolini'nin faşist partisi, dört yıl içinde siyasi ve toplumsal hayatı bütünüyle tekeli altına almıştır. Böylece, Mussolini Hitler'in bir bakıma "rol modeli" işlevini üstlenmiştir. İki acımasız diktatör arasındaki ilişki böylece önce Mussolini'nin üstün olduğu bir noktadan başlamış, ama Hitler iktidara yükseldikten sonra adım adım hiyerarşi (ülkelerinin emperyalist hiyerarşide tuttuğu yere ve askeri güçlerine paralel olarak) tersine dönmüştür. İki ülke 1936'dan itibaren kaderlerini gittikçe birbirlerine bağlamış, 1939'da ise resmi bir ittifak ile birbirlerine bağlanmışlardır. Ama İtalya'nın askeri bakımdan çok daha zayıf olması dolayısıyla, Hitler müttefikine karşı sabırsızlıklar göstermiş (Yunanistan işgalinde olduğu gibi), ona güven duymaktan hep uzak durmuştur.

İtalyan faşizminin yükselişini, iktidara gelişini ve faşist rejim altında izlediği politikayı bütün yönleriyle incelemenin yeri burası değil. Bizi ilgilendiren, yukarıda Nazi Almanyası için söylenenlerin faşist İtalya için ne ölçüde geçerli olduğudur. İki ülke ve iki rejim arasında elbette önemli farklar vardır. Bunlardan bir-ikisine aşağıda değineceğiz. Ama faşizmin sosyo-ekonomik temeli, sınıf mücadelesi içindeki yeri ve kapitalizmin krizine oluşturmaya niyetlendiği çözümler açısından iki faşizm deneyimi birbirine neredeyse tıpatıp benzer.

Öncelikle, savaş sonrası İtalyası'nın Almanya'dan pek az farkı olduğunu belirteyim. İtalyan faşizmi, Birinci Dünya Savaşı ertesinde toplumda yaşanan çok boyutlu bir krizin ürünü olarak yükselişe geçmiştir. Savaşa gecikerek de olsa İtilaf devletlerinin yanında giren İtalya bu sayede galipler arasında yer almıştı. Ama tuhaf bir biçimde, İtalyan halkı "galip olsa ve kendini galip gibi hissetse de, mağlûpların aşagılanmasını ve krizini yaşayacaktır".⁴⁵ Savaş sonrası İtalyası, biraz da hedeflenen bazı toprakların (Avusturya ve Yugoslavya'dan) elde edilememesi dolayısıyla, bir "kötürüm edilmiş zafer miti"⁴⁶ ile çalkalanmaktadır. Dolayısıyla, Versay vurgunuyula şaşkın Almanya gibi, savaştan çıkışta İtalya da bir toplumsal krizle karşı karşıya

44 Nazi Almanyası için olduğu gibi bu bölümde de yazıyı dipnotlarıyla gereksiz yere ağırlaştırmamak için İtalyan faşizmi hakkında yararlandığımız kaynakları baştan toplu halde vereceğiz: Angelo Tasca, *Nascita e avvento del fascismo*, Milano: PGreco Edizioni, 2012 (orijinal yayın tarihi 1938); Emilio Gentile, *Fascismo. Storia e interpretazione*, Bari: Editori Laterza, 2018; Giuseppe Fiori, *Vita di Antonio Gramsci*, 2. Basım, Bari: Editori Laterza, 2008; Daniel Guérin, *Fascisme et grand capital*, a.g.y.; Rosenberg, "Fascism as a Mass-Movement", a.g.y.; Pierre Broué, *Histoire de l'Internationale communiste 1919-1943*, Paris: Fayard, 1997.

45 L. Sturzo, *L'Italie et le fascisme*, s. 54, aktaran: Tasca, *Nascita e avvento*, s. 537.

46 Gentile, *Fascismo*, s. 7.

kalmıştı. Savaştan dönen muharip gaziler (*arditi*) hem ülkeyi savaşa sürükleyenlere, hem de cephe gerisinde kalanlara tepki içindeydi.

Öte yandan, Ekim devriminin de etkisi altında İtalyan proletaryası son derece güçlü bir devrimci mücadele başlatıyordu. 1919-1920 İtalyan tarihine “*biennio rosso*” (“kızıl iki yıl”) olarak geçecekti. Başta Torino’nun ve diğer kentlerin metal işçileri olmak üzere sanayi proletaryası defalarca greve ve genel greve gidiyor, bu grevleri işgallerle taçlandırıyor, işgal edilen fabrikaları silahlanan işçi milisleriyle koruyordu. Ama bu hareket İtalyan sosyalizminin taşıdığı zaafı dolayısıyla bir devrimle sonuçlanmayacaktı. “*Biennio rosso*”nun sonu (1920 sonbaharı), aynı zamanda derin bir ekonomik krizin İtalya’yı pençesine almasının arifesiydi. Kriz, çok yaygın işten çıkartmalar yoluyla toplumu bir sarsıntıya sürüklüyordu.⁴⁷ Proletaryanın çözemediği krize Mussolini’nin faşist hareketi bir yanıt getirecek ve 1921-22 yıllarında yıldırım hızıyla büyüyerek iktidara geçecekti.

Nazi partisinin üç yılda iktidara yükselmesi gibi yıldırım hızıyla gerçekleşen bu iktidar fethinde en önemli faktör, yukarıda verdiğimiz Gramsci alıntısında ifade edildiği gibi, kriz içinde küçük burjuvazinin proletaryaya nefretinin faşist parti tarafından ustalıkla kullanılmasıydı.⁴⁸ Aynen Almanya’daki *Freikorps*’un faşist paramiliter örgütlerin kaynağı ve modeli olması gibi, İtalya’da da muharip gazilerin *arditi* örgütleri, Mussolini’nin *fasci* adı verilen örgütlerine ya da çeteler anlamında *squadri*’ye esin kaynağı ve insan gücü deposu olacaktı. Bunlar, “*Biennio rosso*”nun büyük grev eylemlerine karşı patronlar ve devlet tarafından kullanıldığı için hızla gelişecekti. 1920 Haziran’ında 100 olan *fasci* sayısı yıl sonunda 800’e çıkacaktır.⁴⁹ 1922’ye geldiğinde, 200 bini aşkın üyesi, silahlı milisi, 500 bin üyesi olan sendika konfederasyonu, kadın ve gençlik kollarıyla faşist parti, ülkenin en örgütlü gücü haline gelmiştir. Faşizmin gücünde paramiliter örgütlerin önemini Tasca yine bir yasa gibi formüle ediyor: “Silahlı örgüt yoksa, faşizm de yoktur.”⁵⁰

Silahlı örgüt, sadece iktidara yürürken değil, iktidarda bile özel bir güç sağlar. 1922 sonunda başbakan olan Mussolini’nin iktidarı 1924’te sosyalist milletvekili Matteotti’nin bir suikaste kurban gitmesiyle ciddi bir sarsıntı yaşamıştır. Her an düşmesi beklendiği halde Mussolini ayakta kalmayı başarmıştır. Gramsci faşist bir partinin iktidar gücünün diğerlerinden farkını bu bağlamda güzel açıklıyor:

47 Angelo Tasca, ekonomik krizin faşizmin yükselişi için önemini genel bir yasa halinde formüle eder: “Ekonomik kriz yoksa, faşizm de yoktur.” (s. 554).

48 Modern tarihçiler de Gramsci’nin tespitini doğruluyor. Bkz. Gentile, *Fascismo*, s. 11-12: “Sosyolojik olarak bu yeni faşizm, orta katmanların hareketlenmesinin ifadesiydi. (...) Bunun dışında *Fasci*’nin yöneticilerinin ve *squadristo*’nun [çete hareketinin] şeflerinin büyük çoğunluğu da orta katmanlardan geliyordu: terhis edilmiş subaylar, zanaatkarlar, gazeteciler, serbest meslekler, esnaf, öğrenciler ve aydınlar.”

49 Broué, *L’Internationale communiste*, s. 195.

50 *Nascita e avvento*, s. 562.

Mussolini hükümetinin krizini herhangi bir hükümetin krizine indirgeyerek ele almayı düşünmek aslında absürd bir şey olur. Her şeyden önce, yalnızca Mussolini'ye itaat eden milis vardır, bu da onu normal bir siyasi manevra alanının dışına yerleştirir. Milisin yarattığı engeli aşabilmek için aylar boyu mücadele verilmiştir, ama uygun olmayan bir alan üzerinde. Ordu üzerinde çalışıldı, kral keşfedildi. Ama sonunda hep aynı yere dönüldü. Mussolini gitmiyor.⁵¹

Bu özel gücüyle ayakta kalan Mussolini 1925 Kasım'ında bütün örgütlenmeleri "disiplin altına alan" bir yasa çıkaracak, 1926 sonunda faşizme muhalif bütün diğer partilerle birlikte İtalya Komünist Partisi de (PCd'I) kapatılacak, Gramsci ölümüne pek az zaman kala, o da hastaneye sevk edilmek üzere salıverileceği hapisaneye atılacaktır. Sendikaların bastırılmasına gelince, İtalya'da daha faşizmin iktidara gelmesinden önce kır proletaryasının ve yoksul köylülüğün sendikalarının çetelerce ezilmesine kadar geri gider. 1926 Nisan'ında rejim sanayi işçilerinin örgütlendiği sendikalar için bir başka "disiplin" yasası çıkarmış, ardından bir tek faşist sendikalar konfederasyonuna çalışma izni verilmiştir. 1926 aynı zamanda korporatizme doğru ilk adımın atıldığı yıldır. Ama korporatizm (aynen Almanya'da olduğu gibi) patronların direnciyle karşılaştığından ancak 1934'te yeni bir yasayla birlikte ete kemiğe bürünmüş, faşist sendikalar patron örgütleriyle bir arada örgütlenmiştir.⁵²

İtalyan ekonomisinin faşist yönelişi, ancak 1929 dünya ekonomik krizinin ağır etkileri hissedildikten sonra gündeme gelecektir. Aynen Almanya'daki gibi, İtalya'da da krizin etkisine karşı adım adım silahlanma ekonomisi benimsenecek, 1936'dan itibaren otarşi temel yöneliş haline gelecektir. O yılın Mart ayında Mussolini "Korporasyonlar Meclisi"ne hitaben yaptığı konuşmada, İtalya'nın barış zamanı ve daha da önemlisi savaş zamanı en üst düzeyde özerkliğe kavuşturulması gerektiğini, savaşın da muhtemelen hızla geleceğini ilan etmiştir. 1937'de Faşist Büyük Konsey kararıyla İtalya askeri ihtiyaçlar dışında azami düzeyde otarşi yönelişi içine girmiştir. İtalya zaten 1935 yılında Afrika'da Habeşistan'ı (şimdiki Etiyopya) işgal etmişti. 1936 Mayıs'ında kadim Roma İmparatorluğu'nun başkenti Roma'da bir kez daha "imparatorluk" ilan edilmiş, İtalya Balkanlara doğru bir genişleme politikasını adım adım uygulamaya koymaya yönelmiş, Akdeniz'de "*mare nostrum*" ("bizim deniz") ilan etmiştir.

Bütün bunlar gösteriyor ki, İtalyan faşizmi de Nazi Almanyası gibi, dünya pa-

51 Antonio Gramsci, "La caduta del fascismo", *Scritti scelti*, a.g.y., s. 269.

52 İtalya'da Almanya'dan daha büyük ağırlık taşıyan korporatizm için, yukarıda verdiklerimize ilaveten şu kaynağa da bakılabilir: Edmund S. Phelps, "Korporatizm ve Keynes: Keynes'in Büyüme Felsefesi", Lorenzo Pecchi/Gustavo Piga (der.), *Keynes'e Dönüş. Torunlarımızın Ekonomik Olanakları*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.

zarındaki büyük krize cevaben sadece ulus temelinde bir kurtuluş yolu arayarak otarşik bir ekonomi kurmaya yönelmiş olmaktadır. Arada ölçek farkı varsa, bu, İtalya'nın emperyalist hiyerarşide ve askeri güç bakımından Almanya'dan çok geride olmasındandır. Yöneliş aynıdır, arada derece farkı vardır. Almanya bu yüzden, İtalya'nın da sergilediği eğilimleri çok daha şiddetli bir düzeyde ortaya koyduğu için faşizmin tipik örneği, incelenecek esas modeldir.

İtalya'yı Almanya deneyiminden ayıran en önemli fark anti-Semitizmin faşist rejim açısından bir önem taşımasıydı. 1938'de İtalya kendi Yahudilerini baskı altına almaya başladıysa bu daha ziyade Almanya ile yakınlaşma sürecinin ürünüydü. Tabii bu İtalyan faşizminin ırkçı olmadığı anlamına gelmez. İtalya da üstün ırk yetiştirmek amacıyla bir "antropolojik devrim" programını gündeme getirmiş bir rejime sahipti. Görüldüğü gibi, burada öjenik etkisi de belirgindi. Fark, İtalya'da önemli bir ağırlık oluşturmayan Yahudilere karşı düşmanlığın İtalyan faşizminin gündemine geç girmesindedir yalnızca.

9. Planprinzip oder Führerprinzip!⁵³

Nazi Almanyası'nda daha güçlü biçimde, İtalya'da ise görel olarak daha zayıf bir şiddette tanık olunan barbarlığın anlamı artık açık olmalıdır. Emperyalizm çağında, insanlığın üretici güçleri çok büyük ölçekli birimlerde örgütlenmiş ve bütün sektörler üzerinden bütünleşmişken, dünya ekonomisi bütün ulusları kopmaz bağlarla birbirine bağlamışken, kapitalist özel mülkiyetin doğal sonucu olan her bir üretim biriminin kendi çıkarları doğrultusunda kendi bağımsız kararlarını almasına dayanan piyasa sistemi, bu karşılıklı bağımsız meta üreticileri sistemi üretici güçlerin ulaştığı aşamaya dönemsel olarak cevap veremez hale gelmiştir. Kâr oranının dönemsel olarak düşme eğiliminin ürünü olan büyük depresyonlarda piyasa mekanizması krizin yayılmasının aracı haline gelmiş, yeniden toparlanması için gerekli koordinasyon ve kooperasyonu sağlama olanaklarının ise önünü kapatmıştır. Söz konusu olan ister 1930'lu yıllardaki Büyük Depresyon, isterse günümüzdeki Üçüncü Büyük Depresyon olsun, bütün dünya ekonomisini kavrayan böylesine bütünsel ve uzun erimli bir büyük ekonomik kriz doğduğunda dünya ekonomisi nereden ne belanın geleceği belli olmayan bir felaket yerine, dünya politikası da her oyuncunun kendini kurtarmaktan başka bir şey düşünemeyeceği kadar çaresiz duruma düştüğü bir can pazarına dönüşür.

İşte faşizmin önkoşullarını yaratan bu durumdur. Burjuvazi, Üçüncü Büyük Depresyon'da olduğu gibi, belki bir süre boyunca eski politikaları sürdürür, şevkle,

---

53 Yeri gelmişken, bu yazının yazılma sürecinde (sadece bu başlık konusunda fikrini aldığımızda değil) derin Almanca bilgisiyle başka bir çok terim hakkında yardımcı olmakla kalmayarak aşağıdaki Rosa Luxemburg sloganının (ve bunun Engels'te olduğu sanılan kökeninin) macerası konusunda da çok aydınlatıcı bilgilerle destek olan yoldaşımız Kurtar Tanyılmaz'a teşekkür edelim.

umutla krizden hep birlikte çıkabiliriz beklentisiyle. Ama sonunda dünya burjuvazisinin kendini en zor durumda hisseden, gelişmelerin en çok köşeye sıkıştırdığı, düzenin zayıf halkası haline gelen bazı ulusal bölükleri, toplu kurtuluş düşünüyerek “gemisini kurtaran kaptan” ruh durumuna, daha doğru bir ifadeyle yeni bir politik, ideolojik ve (işin doğası gereği kaçınılmaz olarak) askeri yöneliş içine girerler. Üretici güçler “planlama” diye haykırmaktadır. Düzen, burjuvazinin bu ulusal bölüklerinin düzeni de dâhil olmak üzere planlamayı reddetmekte, bu ihtiyacı kuzumaktadır. Bütünün gerçekleştiremediği plan o zaman ulusal ölçekte yapılacaktır. Artık sermayenin kozmopolitizmi sona ermekte, yerini faşist milliyetçilik almaktadır. Bütün planlar, sadece ekonomiye ait olanlar değil, siyasi, askeri planlar da “her koyun kendi bacağından asılır” mantığına uygun olarak yapılacaktır.

Ne var ki, artık üretici güçler bütün ulusların sınırlarını yetersiz hale getirmiş olan devasa ölçeklere ulaşmıştır. Ne kırsal dünyanın küçük üreticilerinin peri masalları, ne kentin zanaatkarının kanaatkârlığı geçerli değildir. Tekil ulusun kurtuluş projesi faşizmde ölçüğünü hep büyütme zorundadır. Sömürgeleri varsa kendi ekonomisiyle birlikte bunları dünyaya kapatabilir. İngilizlerin 1930’lu yıllarda Commonwealth’leri ile birlikte yapmaya çalıştıkları gibi. Yoksa fütihat zorunludur! Faşist milliyetçilik yoluyla kendini kurtarmaya çalışan ulus, kaçınılmaz olarak savaş yoluna girmek zorundadır! Faşizm, savaş demektir, sonunda dünya savaşı demektir.

Ama bu bile sorunu çözmez. Çünkü kapitalizm tek bir dünya ekonomisi yaratmıştır. Faşizmin çözüm olabilmesi için son tahlilde dünya hâkimiyeti gerekir.⁵⁴ Faşizmin tarihin şimdilik gördüğü en ileri örneği Hitler’in, sonunda ABD ile hesaplaşacak olan Almanya hâkimiyetindeki Avrupa düşü, o hafta adamın düşlerinin ötesinde, yaşanmakta olan krizin büyüklüğünün sezgisel bilgisine dayalıdır. Bunun anlamı açık olmalı: Kapitalizmin krizi içinde piyasa dünya ekonomisinin işlerliği olan bir bütünlüğünü sağlayamamıştır. Şimdi aynı **bütünlük zor yoluyla sağlanmalıdır**. Artık, kapitalist düzenin toplumsal artığın, artı değerın zor dışı yöntemleriyle çekilip alınmasının yerini zorun esas yasa haline geldiği bir cangıl alacaktır. Köle emeği, koskoca ulusların köleleştirilmesi, soykırımlar, bütün bunlar kapitalizmin tarihi gerilemesinin ürünü olan faşizmin mantıksal sonuçlarıdır. Eskiden uzak iklimlerdeki yöreleri sömürgeleştiren emperyalizm, şimdi emperyalist veya eski emperyalist (SSCB) ulusları köleleştirmektedir. Burada kapitalizmin kendi

---

54 Bu olasılık hakkında, başka bir tartışma bağlamında şunları yazmıştık: “Hayır, emperyalistler barış içinde bir dünya devletini kuramazlar. Bir dünya devleti tek bir biçimde kurulabilir: Tek bir emperyalist devletin ezici bir güç kazanarak ötekileri kendi kuracağı devlete zorla katmasıyla. Var olan güç dengelerinde, böyle bir olasılığın öngörülebilir gelecekte mümkün olmadığı açık. Hem bütün dünyanın sömürgeleşmiş olduğu böyle bir durum barbarlıktan başka ne olurdu?” *Kod Adı Küreselleşme. 21. Yüzyılda Emperyalizm*, İkinci Basım, İstanbul: Yordam Kitap, 2011, s. 153. Daire kapanıyor. “Küreselleşme”den faşizme geçiş burada canlı olarak ortada.

kendisini olumsuzlaması ile karşı karşıyayız.

Barbarlığın bir biçimi de insanın tarih boyunca mücadelesini vermiş olduğu bütün hakların yok edilmesidir. Nazi rejimi hukukun bütünüyle geçersizleştiği, faşist liderlerin iradesinin mutlak buyruk haline geldiği bir siyasi yapı yaratmıştır. Bunun doruk noktası da tek adamın despotizmidir. İradesi işkence ve idam, Gestapo ve SS yoluyla ayaklar altına alınmış olan işçi sınıfını bir an unutalım. Burjuva çağının büyük toplumsal, entelektüel ve kültürel hareketlerinden süzülerek gelmiş, Goethe'nin ve Beethoven'in, Kant'ın ve Hegel'in torunu Alman burjuvazisi ve entelicensiyası, sadece kendisinin değil, o çok önem verdiği ulusunun bütün iradesini, onurunu, geleceğini, yarı-cahil, zır deli, kompleksler içinde kıvranan bir onbaşı eskisine teslim etmiştir! Bu en ileri uygarlık olanağı içinde barbarlığa dönüş değildir de nedir?

Bunun nedenini anlamak için yine Alman yüksek burjuvazisinin “sivil toplumu” içinde bir casusumuz gibi yaşamış olan Sohn-Rethel'e kulak verelim. Sohn-Rethel 1935-36'da, Nazi iktidarının hummalı savaş hazırlıkları içinde bakanlıkların, hava sanayisinin, ordunun ekonomi bürosunun ve dev şirketlerin koordinasyon içinde çalışmasını tasvir ettikten sonra şunları söyler:

Yapılan her şey, ister tarımın düzenlenmesi, ister sentetik hammadde üretimi, ister metal sektörünün baştan aşağı sistemli hale getirilmesi, her şey her bir tekil firmanın, en büyüklerinin bile, dar ufuklarını aşıyordu. Ve her ne zaman konuyla ilgisi olan bir taraf ufkunun aşıldığını görse, düşünceleri bir labirente yolunu kaybediyordu. Bu sınır noktasında kişi artık doğru ya da yanlış düşünmüyordu, hiç düşünmüyordu! Onun için bir karabasan başlıyordu. Ve bu karabasandan onu Hitler'in kurtarması gerekiyordu: “Führer bu işi düzeltir!”

Führer'e körce duyulan bu inanç küresel durumun kontrol altına alınamaz karakterinden kaynaklanıyordu. Yani gerçek değerler boşluğunda, Führer'e, insana huşu veren bir güç atfediliyordu.⁵⁵

Yanlış anlaşılmasın. Dünya kapitalizminin krizinin planlamayı çağırması, Sohn-Rethel'in düşünsel avadanlığının dışında kalır. O, Führer'e duyulan güveni psikolojik temellerde anlatmaya girişmiştir. Oysa özetlediği tablo, aslında tek tek oyuncularını bunaltan kaosun nasıl kolektif olarak planlanması gerektiğini, bu planlama olanaksız olduğu için de her ulusun burjuvazisinin kendi Führer'ine, Duce'sine, Başbuğ'una sığınmak zorunda kaldığını açıkça göstermektedir.

Yani Nazilerin Führerprinzip'i (Führer ilkesi), planlama ilkesinin yokluğunda benimsenen seçenektir.

55 Sohn-Rethel, *Fascist Germany*, s. 104. Vurgu bizim.

10. Ya sosyalizm, ya barbarlık!

Bu yazıda amacımız kapitalizmin tarihsel gerilemesi ile faşist barbarlık arasında kopmaz bağlar olduğunu ortaya koymaktı. Kapitalizmin kendi ürünü olan üretici güçlerin toplumsallaşması karşısında kapitalist özel mülkiyetin kaynak tahsisi yöntemi piyasa, insanlığın önünde bir engel haline gelmiştir. Faşizm, kapitalizmin dönemsel aralıklarla derin ekonomik krizler (Büyük Depresyonlar) aracılığıyla ortaya çıkan tarihi gerilemesinin yarattığı engellerin, kapitalizmin sınırları içinde aşılması girişimidir. Faşizm bunu piyasayı ilga etmeden, ama çok sayıda ülkenin sermayesinin karşılıklı rekabetinin alanı olan dünya pazarının yerine tek bir ulusal sermayenin zorbaca hâkimiyetinin belirlediği bir piyasa çerçevesinde aşmayı dener. Yöntemin öncülü kendi kendine yeterlidir, yani otarşidir ama üretici güçlerin ulaştığı uluslararasılaşma aslında toplumsallaşmanın ayrılmaz bir parçasıdır.⁵⁶ Dolayısıyla, otarşi, tekel emperyalist zorbanın yayılmacılığını, yani savaşı gerekli kılar. Emperyalizm çağında otarşinin mantıksal sonucu dünya hâkimiyetidir, zorun ekonomik yöntemlerin yerini almasıdır.

Nazizm tekelci sermayenin eğilimlerinin çılgın mantıksal sonucudur böylece. Dünya hâkimiyetini sağlamak için kullandığı yöntemlerin ise (milliyetçilik, ırkçılık, anti-Semitizm, komünizm korkusu vb.) barbarlığın ta kendisi olduğunu görmüş bulunuyoruz. Böylece, sermaye gerileme çağında kendi kendisini olumsuzlarken barbarlığa dönüşür.

Öyleyse, faşizm konusunda Marksistlerin genellikle ileri sürdüğünden, bizim de daha önceki yazılarımızda ulaştığımızdan daha öte bir sonuca ulaşıyoruz: **Faşizm, tekelci sermayenin krizini aşmak üzere küçük burjuva kitlelerin ağır sorunlarını istismar yoluyla onları koçbaşı gibi kullanarak işçi sınıfının bütün bağımsız örgütlerini dağıtmasıdır. Ama sadece bu değildir. Bu tarihi olarak çok özgül taarruz, kapitalizmin krizinin kapitalizmin ekonomik mantığını da ayaklar altına alarak zorun tarih sahnesine efendi olarak çıktığı bir sözde çözümün, özde ise barbarlığın tesis edilmesi içindir. Kapitalizm kendine rağmen barbarlığı getirir. Faşizmin tanımı esas bu unsurla tamamlanır.**

Bu demektir ki, faşizm kapitalizmin başvurduğu olağanüstü rejimlerden ya da istisna rejimlerinden biri değildir. Faşizm, Bonapartizmle, Sezarizmle, askeri diktatörlükle, tek parti yönetimiyle, otokrasiyle vb. karşılaştırılmaz. Çünkü faşizm burjuvazinin sorunlarına baskı yoluyla çözüm getirebilecek bir **yönetim biçimi değildir**. Faşizm insan uygarlığının çözümme biçimidir. **Kendini çözüm olarak sunan**

---

56 Hiç unutulmasın. Marx'ın yukarıda üretici güçlerin toplumsallaşması bânında sözü edilen (bkz. dipnotu 7) en önemli metni olan *Kapital*'in birinci cildinin "Kapitalist Birikimin Tarihsel Eğilimi" bölümünde, dünya ekonomisinin bütünleşmiş olması da toplumsallaşmanın asli koşullarından biri olarak sayılır: "(...) bütün ulusların dünya piyasası ağına sokulması ve böylece kapitalizmin uluslararası bir nitelik kazanması..." (*Kapital*, c. I, Yordam edisyonu, a.g.y., s. 729).

bir çözüme biçimidir.

Bu saptamalar doğru ise, faşizm ya da Nazizm'in bir daha tarih sahnesine çıkıp çıkmayacağına dair 1945'ten beri sorulan sorunun yanıtı verilmiş demektir. Kapitalizm can çekişmeye (Lenin) devam ettiği sürece, faşizm mutlaka tarih sahnesine çıkacaktır. Ne zaman bu can çekişme geçici tedavilerle, bazen on yıllar sürebilen nekahat dönemleriyle geriletildikten sonra yeniden ortaya bütün somutluğuyla çıkarsa, faşizm de devrim olmadığı takdirde ölümün yüzü gibi ürkütücü yüzünü gösterecektir.

Rosa Luxemburg'un ünlü sloganı bunun için bu kadar kâhinedir: "Ya sosyalizm, ya barbarlık!" Rosa, bu sloganı önce *Junius Broşürü* adıyla 1915 yılında yayınladığı bir metinde kullanmıştı: "Friedrich Engels bir keresinde şöyle demişti: 'Burjuva toplumu bir ikilemle karşı karşıyadır: Sosyalizme yönelme ya da barbarlığa dönme'."⁵⁷ Daha sonra, 31 Aralık 1918 tarihinde, Almanya Komünist Partisi'nin (KPD) kuruluş kongresinde, hayatının son önemli politik konuşmasında, partinin programı üzerine fikirlerini ifade ederken, sloganı kullanmamış olmakla birlikte 20. yüzyılın başında sosyalizmin sadece gerekli hale gelmediğini, zaferi gerçekleşmezse insanlığı barbarlığın beklediğini döne döne ısrarla ifade etmiştir:

Yetmiş yıl boyunca kapitalizmin gösterdiği büyük gelişme bugün kapitalizmi yüzünden tamamıyla yok etmeyi ciddi olarak düşünebilmemize yetti. Dahası da var: Bugün sadece bu işi başarabilecek durumda değiliz; bunun başarılması sadece proletarya uğrunda görevimiz olmakla kalmıyor, insan toplumunun varlığını yıkımdan kurtarmanın tek çıkış yolunu da sunuyor.

(...)

Bugün olaylar öyle bir noktaya gelmiştir ki, insanlık bir ikilemle karşı karşıyadır: Kargaşa içinde yok olup gitme ya da sosyalizmle kurtuluşa erme. (...) proletarya sınıf görevini yerine getirmez, sosyalizmi gerçekleştirmede başarısız olur ise, hepimiz yok olacağımızdan sosyalizm bir zorunluluk olmuştur.⁵⁸

Rosa'nın ölümünden sadece 15 gün önce söylediği bu sözler kâhinedir. Evet, tarih 1918'dir, yani katliamlarıyla, soykırımlarıyla Büyük Harp (Birinci Dünya Savaşı) yaşanmıştır, insanlığın ortak deneyiminin bir parçası haline gelmiştir. Ama insanlığın Nazizm ölçeğinde bir barbarlıkla karşılaşacağını öngörmek hâlâ kolay değildir.

Kâhince veya değil, Rosa Luxemburg tamamen haklıdır. Faşizm (Nazizm) o

57 Rosa Luxemburg, "Junius Broşürü: Alman Sosyal Demokrasisi'nin Bunalımı", *Rosa Luxemburg Kitabı. Seçme Yazılar*, haz. Peter Hudis/Kevin B. Anderson, çev. Tunç Tayanç, Ankara: Dipnot Yayınları, 2010, s. 477.

58 Rosa Luxemburg, "Programımız ve Siyasal Durum", a.g.y. , s. 539-40.

sözlerden sadece 20 yıl sonra barbarlığın somut sureti olarak önce Almanya'nın, sonra Avrupa'nın, sonra dünyanın üzerinde yükselmiştir. Ve faşizmi durduran sosyalizm olmuştur. Nazizmi yenilgiye uğratan, 1943 yılında Stalingrad muharebesini kazanan Sovyet işçi devletidir, Kızıl Ordu'dur, Sovyet halkının kahraman partizan savaşıdır. Avrupa'nın güneyinde bir kuşak olarak uzanan komünistlerin merkezinde yer aldığı Direniş'tir (Fransa), partizan hareketidir (İtalya, Yugoslavya, Arnavutluk), Kapetanos'tur (Yunanistan). Asya'da Japon emperyalizmini yenilgiye uğratan Çin, Vietnam, Kore komünist hareketleridir. Sosyalizm olmasaydı, faşizm belki de insanlığı çok daha uzun ve derin bir yıkıma uğratacaktı.

Marx ve Engels, *Komünist Manifesto*'nun hemen başında sınıfların yenişemediği bir durumda toplumun toptan felakete uğrayacağı öngörüsünde bulunur:

Bugüne kadarki bütün toplumların tarihi sınıf mücadelelerinin tarihidir.

Özgür yurttaş ile köle, patrisien ile pleb, baron ile serf, lonca ustası ile kalfa, sözün kısası ezen ile ezilen sürekli karşı karşıya gelmişler, her seferinde ya toplumun tümüyle devrimci bir dönüşüme uğramasıyla **ya da çatışan sınıfların ortak yıkımıyla sonuçlanan** (...) bir mücadele içinde olmuşlardır.⁵⁹

Bu öngörülerini daha sonra, eğer yanılmıyorsak, derinleştirmemiş ve tarihsel örneklerle beslememiş olmaları talihsizlik olmuştur. Bu görev şimdi, başka tamamlanmayı bekleyen birçok başka teorik görevle birlikte, genç Marksistlere düşüyor.

Sosyalizm zafere ulaşmazsa emperyalist kapitalizm insanlığı barbarlığa götürecektir. Bu yarın Yahudi düşmanlığı değil Müslüman düşmanlığı biçimini de alabilir, başka biçimleri de. Ama faşizm işçi sınıfını ağır bir yenilgiye uğratıp atomize eder ve bu güçle dünyayı iştilaya girişirse, en azından kitlesel imha silahlarının geldiği nokta göz önüne alındığında, açıktır ki dün Hitler'in verdiğiinden de daha ağır bir hasar ve sarsıntı getirecektir insanlığa. Uzun vadede seçim, demokratik, liberal bir burjuva toplumu ile sosyalizm arasında değildir. Seçim, yarın da sosyalizm ile barbarlık arasında olacaktır. Sosyalizm kazanınca bu, olumsuzlamanın olumsuzlaması olacaktır.

---

59 Karl Marx/Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*, çev. Nail Satlıgan, İstanbul: Yordam Kitap, 2008, s. 22. Vurgu bizim.